

Romániai Magyar Dalosszövetség 2008-as évi közgyűlése

Kodály Zoltán egyik írásában olvashatjuk: „Hiszünk, hogy az emberiség boldogabb lesz, ha megtanul a zenével méltóképpen élni. S aki csak valamit tesz ez irányban, már nem élt hiába”. Visszatekintve az elmúlt évre, igyekeztünk zenével boldogabbá tenni mindazokat, akik meghallgatták énekkaraink, fúvószenekaraink, népdalénekesek hangversenyeit. Erre számos alkalom adódott, mert működő énekkaraink, zenekaraink számos helyen szólaltak meg. Jubiláló énekkarainkat kórustalálkozókkal egybekötve köszöntöttük. Kolozsvár-Belváros Kálvin Énekkarának 80. születésnapját ünnepeltük; a Szentmihályi Vegyes Dalkör 120 éves fennállását, a Brassói Magyar Dalárda 145 éves éneklését, a tordaszentlászlói kórusmozgalom 120. évét, énekkarának 20 éves újraindulását, a Sepsiszentgyörgyi Szemerjai Református Gyülekezet Vegyeskarának 80. és a Székelyudvarhelyi Balázs Ferenc Vegyeskarnak ugyancsak 80. évi működését hallgattuk. Szövetségünk minden egyes ünneplő énekkarának emléklapot-oklevelet adományozott. Ezen kívül tapsolhattunk a Nádamenti énekparti találkozón (Kisbács, Türe, Magyarvita, Méra), az Aranyosmente (Aranyosgyéres, Aranyosegerbegy, Szentmihály), Szilágyságban Ippon, Sepsiszentgyörgyön, Zágomban, Szatmárnémetiben, Újszentesen, Máramarosszigeten, Kolozsváron a Báthory István Gimnáziumban, a Farkas utcai, a kerekdombi, a hídelvi, a Makovecz Imre tervezte új török-vágási, a monostori református templomokban rendezett énekparti ünnepségeken. Énekkaraink számos külföldi kapcsolatot tartanak fenn. Cserélik egymás között kottáikat, tanulnak egymástól és eljárnak vizsgálni látogatásaikat. Sokan közülük vállalták a szórványban élők meglátogatását, énekükkel a megmaradásra, hitük-magyarságuk erősítésére sarkallták őket. Vállalkoztak énekkaraink hosszabb turnéokra is. A Szentegyházi Gyermekefilharmónia (Haáz

Sándor vezetésével) ének-zenekar 150 gyerekekkel hazai és magyarországi utakon járt, a rétyi fúvósok csapata (Kelemen Antal karnagy) Európai körúton volt (Brüsszelben a Királyi Parkban kitűzték Kovászna megye zászlaját). Tóth Guttman Emese RMD elnök beszámolója után Kelemen Antal, a fúvós tagozat vezetője a működő zenekarainkról szólott, Jakabffy Tamás pedig beszámolt a gregorián egyházi zene tagozatának működéséről, az immár 10 éves Schola Gregoriana Monostoriensis hat CD-vel lepte meg a gregorián zene kedvelőit.

Az elhangzott beszámolók után köszöntöttük a 75. évet betöltött Angi István zeneesztétát, egyetemi tanárt (Jakabffy Tamás köszöntő szavai után a Református Kollégium ének-kar Székely Árpád vezetésével énekelt). Majd köszöntöttük László Attila karnagyot, az újraalakult RMD első elnökét, aki szintén 75. életévének örvend.

Ezek után kiosztották az évi díjakat:

Márkos Albert-díjban Majó Julianna zenetanárnő, a János Zsigmond Kolozsvári Unitárius Kollégium Péterffy Gyula Énekkarának karnagya részesült. Laudációt Pópa Márta, az iskola igazgatónöje mondott.

A Jagamas János-díjat Nagy Éva Vera a Miasszonyunkról elnevezett segítő nővér érdemelte ki a szavatái missziós munkásságáért, Czákó Gabriella laudálta.

A Zsizsmann Rezső-díjnak Potyó István, a kolozsvári Szent Mihály-templom ifjú karnagya örvendhetett, munkáját plébánosa, Kovács Sándor főesperes értékelte.

A Rónai Antal díjat Musát Gyula, a Zágoni Fiatalok Fúvósainak karnagya vette át, laudátora Kelemen Antal igazgató-tanár, a fúvóstagozat vezetője volt.

GUTTMAN MIHÁLY

Majó Julianna laudációja

Iskolánk zenetanára, karnagya 1952. április 15-én született Sepsiszentgyörgyön. Tanulmányait Magyardecében, Nagybaconban, Marosvásárhelyen és Kolozsváron végezte, majd a határok megnyitása után Nyíregyházán, Kecskeméten, Budapesten folytatta. Vallomása szerint értékrendjének kialakításában fontos szerepet játszottak: a nagyszülők, szülők, tanárai és barátai, a hitet pedig a Jóistentől kapta. Pályája során a zenei szépséghez közelítette a rábizott fiatalokat, az ének- és furulyaórák, valamint a kórusórák alkalmával. Osztályfőnöki órákon, tanulmányi és osztálykirándulásokon igyekezett tudatosítani tanítványaiban a keresztény értékrendet.

„Az igazi sikert és hatékonyságot, a szeretetet az ifjúság érzi és értékeli a legjobban és a leghitelesebben. Senki sem juthat el személyes kalauz nélkül a

tiszta gondolat, az igaz szépség, a művészet kínálta szellemi gazdagság tartományába” – vallotta Goethe. Mindezeket alátámasztja a diákok ószinte véleménye.

„Immár negyedik éve annak, hogy a János Zsigmond Unitárius Kollégium diákja vagyok. Reál tagozatos tanulóként csak két évig tanultam zenét, viszont kilencedikes korom óta tagja vagyok az iskola kórusának. Nem bántam meg, hogy beiratkoztam. A Péterffy Gyula Iskolakórus egyike a legjobb kórusoknak a városban, ami nemcsak a tagok, hanem a tanárnő érdeme is. Általunk elképzelhetetlenül nehéz feladat közel kétszáz embernek órát tartani. Ráadásul szembeülni azzal a ténnyel is, hogy a kórus-tagok túlnyomó többsége most találkozik először igazi zenetanítással, kottával, hangjegyekkel, hangközökkel, több szólammal és még sok-sok más, eddig ismeretlen fogalommal. Viszont négy évi éneklés után már elmondhatjuk magunkról, hogy sikerült valamelyest bepótolnunk a hiányosságokat a tanár-

Majó Julianna

nő türelmének köszönhetően, aki tulajdonképpen sok esetben az alapoktól kezdi az oktatást. A zene-művek változatossága és a nagyobb társak támogatása komoly segítség a kisebbeknek, akik hamar bekapcsolódnak a kórus tevékenységébe. A tanárnő türelme nyitottsággal társul, a kórus repertoárja számos, különböző műfajt ölel fel az egyházi zenétől, a madrigálokra keresztül a népdalfeldolgozásig.

Kórus és közösség nem alliteráció, hanem két fogalom, mely szorosan összekapcsolódik. A tanárnő munkájának fontosságát, milyenségét talán nem is tudnánk leírni, az eredmények önmagukért beszélnek. Mind az egyéni zenetudás, mind a közösség, a kórus egységének szintjén olyan eredményeket ért el, melyekért a kórus és tagjai mindig hálásak lesznek Majó Julianna zenetanárnőnek.” (Deák Anna XII.R)

„A Zoszinkról egy alkalommal valaki azt mondta, hogy ő nem csupán egy személy, ő több ennél, egy jelenség. Tizedikes voltam, és alig értettem, hogy mit fed ez a kijelentés. Azóta hat év telt el, és már értem. Sok társammal együtt már tudjuk, hogy ő édesanyánk volt a gyakran ijesztően nagy városban, hogy erőnk, határozottságunk volt, amikor önmagunkat kerestük. Tudjuk, hogy egy kicsit a lelkiismeretünk is volt, amikor fiatalos hőborttal lázadtunk a világ dolgai ellen. A zene által emberségre, a kóruspróbák által rendre tanított, s a lelkesedés, amivel mindezt végezte, arra, hogy a munka nem kötelesség. Nem csupán zenei ízlésünket, hanem egész valónkat csiszolta; ahogy ő kihallotta százas tömegből mindannyiunk hangját külön-külön, úgy tanultuk

meg mi is kihallani a mindennapok fülsiketítő zajából a saját hangunkat, s mindez által emberebbé tett. Hogyan? Sokak számára egyszerűnek tűnik, de ha jól belegondolunk, van ebben valami emberfeletti: munkáját feltétlenül szerette és szereti, minket pedig jobban, mint ahogy azt gyakran megérdemeltük.” (Fülöp Júlia, volt diák)

Ahogy valamikor a 19. században megfogalmazták, ő valóban a nemzet napszámosa, a szó nemes értelmében. Jellemét tekintve kiemelem egyenes, nyílt természetét, aki véleményét sohasem rejtette véka alá, hanem bátran képviselte. Egyszerű emberként és tanárként is példaértékű életvitelt gyakorol. Ajánlom őszinte tisztelettel és szeretettel eddigi életpályáját, tanári és emberi értékeit méltatni hivatott elismerő címre, és kívánom, hogy adjon a Jóisten neki egészséget, erőt, hogy folytathassa hivatását, melyet a zsolttár szavaival lehetne a legjobban kifejezni:

*„Az úr az én pásztorom,
nem szűkölködöm,
zöldelő legelőkön adott nekem helyet.
Csöndes vizekhez vezetett engem.
Feliüdítette lelkemet,
és az igazság ösvényein vezetett
az ő nevéért.
Járjak bár a halál árnyékában,
nem félek semmi bajtól,
mert te velem vagy.
Vessződ és pásztorbotod megvigasztaltak engem.
Asztalt terítettél számomra.
Azok előtt, akik szorongatnak engem,
olajjal kented meg a fejemet,
és kelyhem csordultig töltötted.
Mert jóságod és irgalmasságod
kísér engem életem minden napján,
hogy az Úr házában lakjam
időtilen időnkig.*

POPA MÁRTA

Potyó István laudációja

Nemcsak megtisztelő, hanem egyben hálás feladat hárul most rám, hiszen nagy öröme ad okot templomunk kántor-karnagya, Potyó István díjazása.

A II. Vatikáni zsinat tanítása szerint a szent zene minden más kifejezőmód fölé emelkedik, leginkább azért, mert a szent szövegeket kísérő dallam az ünnepélyes liturgiának szükséges és a teljességhez tartozó része.

A liturgiában a szent zene, az ének, nem díszítő elem, nem hozzátoldás, hanem a liturgia része. Ezért a liturgiának kijáró tisztelettel és gondossággal kell a szent zenét és éneket művelni és ápolni. Örömmel állapítottuk meg, hogy éppen ezt teszi kimagasló felelősségtudattal Potyó István.

Ő cselekvően vallja, hogy a hívek a liturgiába való bekapcsolásának egyik leghatékonyabb és legszébb módja éppen a közös éneklés.

Napjainkban, amikor egyre inkább elidegenednek sok helyen a hívek az énekléstől, Potyó István megtalálta a módját, hogy énekeinket megtanulják és énekeljék.

Potyó István karnagy és laudátora, Kovács Sándor plébános

Visszatekintve az elmúlt esztendőre, ami Kolozsvárra helyezésem óta eltelt, megállapíthattam, hogy egyházzenei életünk gazdagodik, s a színvonal a Szent Mihály templomban egyre emelkedett – Potyó István korát meghazudtoló igényességének köszönhetően.

Hangsúlyozni szeretném azt is, hogy a papnak a liturgiában a legfőbb munkatársa a kántor, hiszen az ő feladata mindannak az ismeretnek és gyakorlatnak megszerzése, fejlesztése, továbbadása, amivel a liturgiát szolgálja, így a kórus szervezése.

A liturgikus konstitúció az egyházi zene és ének kincstárának két forrását említi, a gregorián korálist, mint a római liturgia sajátos énekét, és a vallásos népéneket. Nekünk magyaroknak nagyon szép és gazdag énekárunk van. Kántor-karnagyunk pedig mindkét forrásból táplálkozik, s e lelki táplálékból sikeresen juttat másoknak is. Úgy érzem, hogy jel értékű és hatványozott jelentőségű az, hogy a Romániai Magyar Dalszövetség díjainak átadására ma, Szent Cecília vértanú szűz, a zenészek és a zene védőszentjének, patrónájának ünnepén került sor. Szentté avatási aktáiban olvashatjuk, hogy amíg az orgona szólt, Szent Cecília a szívében csak Istenhez énekelt. Amikor 1584-ben megalapították a Római Zeneakadémiát, a konzervatóriumot Szent Cecíliának szentelték, és tisztelvények eredetét is talán itt kell keresnünk. A 14-15. századtól fogva a művészet Szent Cecíliát orgona előtt ülve ábrázolja. Néha hárfával mellette láthatjuk, máskor pálmaágat tart, vagy fején rózsából font koszorút visel, kezében pedig kottatekerics van hangjegyekkel.

A keresztény szemlélet szerint minden embernek van hivatása. Potyó István nagy odaadást kívánó pályára lépett, s hivatásán keresztül, feladatai teljesítésével Istent, embertársait és a társadalmat szolgálja. Hiszen Isten csodálatos tervet készített valamennyiünk számára. A lehető legszebbet és személyünkre szabottat. Tökéletesebbet nem tehetünk, minthogy figyeljünk a Szentlélek készítésére és teljesítsük ezt a tervet.

Potyó István képességeivel, adottságaival szorgalmasan igyekszik megvalósítani keresztény hivatását. Akár követendő példaként is állíthatnám a fiatal nemzedék elé, hiszen a kapott talentumokat jól forgatja. Nem elégszik meg kántori, karnagyi kötelezettségei példás teljesítésével, hanem Kolozsvárra helyezése után kihasználta a kincses város nyújtotta továbbképzési lehetőségeket. Elvégezte a Zeneakadémia zenepedagógia szakát, az idén pedig befejezte a mesterkurzust karvezetésből. Meggyőződésem, hogy Potyó István szolgálatával érdemesnek bizonyult a Romániai Magyar Dalszövetség kitüntetésére, ami ösztönzőleg fog hatni további szolgálatára, életpályájára.

Japánban történt, estefelé egy édesanya kisfiával sétál a folyó partja felé. Az édesanya hangosan fejezi ki csodálatát a szép naplementében. Amikor a folyóhoz érnek, kisfia a folyóból kezdi kiszedni a köveket és a mellettük lévő híd karfájára sorba rakja. Édesanyja rákérdez: mit csinálsz, kisfiam? Kirakom ezeket a köveket, hogy lássák ezt a csodálatos naplementét.

Potyó István kántor úr tehetségét a mindenható Istentől kapta, szülei gondoskodásával a talentumokat kamatoztatta, hogy a szent zenét nagyon sok embernek tanítsa. De úgy érzem, hogy szóbeli dicséretben, kitüntetésben kell részesítenünk a Dalosszövetséget, annak alapítóit, fáradhatatlan mozgatóit is, hiszen népművelő jellegével egy időben, jelentős közösfőformáló és -összetartó szerepet tölt be a magyarság életében.

Szívből gratulálok Potyó Istvánnak és a Szövetség valamennyi díjazottjának! Vivat, crescat, floreat Romániai Magyar Dalosszövetség! Köszönöm, hogy meghallgattak!

KOVÁCS SÁNDOR

Musat Gyula laudációja

Musat Gyula a Székelyföld peremén, a hétfalusi csángótelepülések egyikében Bácsfaluban született, 1952-ben. Az elemi iskolai tanulmányok alatt a család ráébredt, hogy a gyereket, képességei kamatoztatása érdekében, be kell íratnia a brassói zeneiskolába, fuvola szakra. Itt érettségizett, majd sikeresen felvételizett a kincses város Zeneművészeti Főiskolájára.

Pályáját a szucsávi zeneiskola tanáraként kezdi, ahol sikeres fuvola tanárként tevékenykedik 1981-ig. Néhai Seres András kiváló néprajzkutató közbenjárására kerül Sepsiszentgyörgyre 1981-ben az akkori Népi Alkotások Háza zenei szakirányítója minőségben. Ettől az évtől már szemünk előtt bontakozik ki tevékenysége, azt is mondhatnám, hogy sok esetben együtt végeztük a közművelődés rögzös útján a háromszéki népművelést.

Az 1979-ben újjalakult rétyi fúvószenekear irányító-szervező munkájában is részt vett.

A vállalt feladat számára nem volt könnyű és kihívásoktól mentes abban a világban, ahol megmondták, hogy mit kell tennünk és követnünk. Egyik együttestől a másikig rohanva, éjszakába nyúló próbákon, szakmai tanácsokkal látja el az együtteseket, ezáltal nagy népszerűségnek örvendő a háromszéki műkedvelő együttesek körében. Az akkor már európai hírű Vox Humana kórusban énekel, és a zeneiskolában fuvalát tanít, koncerteket szervez és hagyományos rendezvények anyagi alapjaihoz szerez pénzt, jó kapcsolatokat épített ki Bukaresttel melyben mindvégig a háromszéki nagy hagyományú ének és zenekultúra érdekeit tartotta szem előtt. A változáskor, 1990-ben, munkatársai egyöntetű szavazása az intézmény igazgatói tisztségébe emeli. Az tény, hogy a diktatúra nehéz éveiben sem tapasztaltam irányító szakmai munkájában megalkuvást vagy azt, hogy nemzetközösségünk érdekeitől eltérően cselekedett volna. Állandó kapcsolatot tartott fenn továbbra is a műkedvelő együttesekkel, ha kellett ebben a minőségében is kijárt (Zágon, Barót stb.) mint úttörő, szerepe van az anyaországi együttesekkel és szakintézményekkel való kapcsolatteremtés kialakításában.

Szakmai fórumokat, felkészítőket, pályázat író tanfolyamokat szervez az intézménye égisze alatt anyaországi szakintézmények szaktekintélyek bevonásával.

Sajnos törekvéseivel és önzetlen munkájának irányával, megváltozott világunkban sem értett mindenki egyet, és 2004-ben munkájához és személyiségéhez nem méltó módon mondták le tisztségéről. Ha az ember tanárnak születik és a fuvalát nem teszi le az igazgatói székből sem, van mihez nyúlni és töretlenül tovább dolgozni immár nemcsak a zeneiskolában, hanem a sepsiszentgyörgyi Művészeti Népiszkola tanáraként. De amiért most itt áll mellettem ezután következik az időközben létrehozott gyerekfúvós-együttes élén látjuk immár két éve, amelyet épp olyan nagy szeretettel és ügybuzgalommal szervez és vezet, mint Zágon nagy hagyományú kórusát a közelmúltban.

Vasárnap november 16-án megtapasztaltuk, hogy mit jelent az önzetlen kitartó munka egy műkedvelő együttes életében. A művészi színvonalat elvesztő több mint 100 éves zágoni fúvósmozgalom Musat Gyula karnagyi tevékenysége árán új csapáson , új szint hoz Zágon nagy hagyományú zenei életében. Úgy tapasztalom, hogy újra megtalálta a helyét, és azon fáradozik, hogy ezt a települést, melynek központja városi formát öltött az utóbbi években, hasonló értékű zenekar dallamai töltsék be, mely ma és mindenkor hirdeti a hűség mintaképeinek, Mikes Kelemennek a szülőföldjét.

KELEMEN ANTAL

Nagy Éva Vera laudációja

Immár ötödik tanéve, hogy Erdélyben – ahogy félig tréfásan nevezzük magunkat – vándortanítók-ként járjuk az apró nyárádmenti falvakat, a zenei anyanyelvre tanítás ürügyén összegyűjtve a gyermekeket, hogy énekeljünk, muzsikáljunk, mert – a zsol-táros szavaival élve – „Istenünket magasztalni gyönyörűség”.

A zenés misszió terve évekig érlelődött bennünk, ez idő alatt sok mindenre felkészültünk, de egyre nem: arra a szeretetre és hálára, mellyel szűkebb és tágabb Erdélyünk befogadott: Szováta, Nyárádmente – és Kolozsvár. Köszönjük szépen!

Kolozsvár nevének említése – a Mariánummal együtt – az iskolánövéréknek nagyon kedves, és mély érzelmeket ébreszt az ifjabb nemzedékben is. A Mariánum Kolozsvár kincse, s a Notre Dame Iskolánövérék rendjének is gyöngyszeme. Ahogyan a Mariánum Kolozsváré, a rend múltjának egy darabja is Kolozsváré. Kicsit úgy érezzük, a Vera nővérnek ajánlott díjjal azt is ünnepejük, hogy van folytatása a Mariánumnak. Nemcsak olyan módon, hogy a Kolozsvárról Debrecenbe kényszerült Gregoria nővér hagyatéka fogadta őt Debrecenben, a noviciátusba érkezve, s azóta is tisztelettel használja kottáit, füzeteit; hanem hisszük és tapasztaljuk, hogy a Mariánum szellemi-lelki hatása is élteti négy éve született székelyföldi zenei missziókat. Lehet, úgy tűnik, egyéni úton járunk; valójában mintha egy kis ér beletalált volna a folyamba, ami az egész magyarságot táplálja. Ahogyan a Mariánum egykor hívásra volt válasz, ez a mi szolgálatunk is a nyárádmenti gyerekek közt a jelen magyar valóság kihívására jött létre. Az Isten hív. Tekintet nélkül: kicsiket, nagyokat. Többnyire a kicsik hallják meg, s így épül a világ.

Apró képeket őrzök Veráról magamban, melyekben sorsunk össze-összetalálkozott.

Emlékszem egy 12 éves ragyogó szemű kislányra, akit a legfiatalabb kórustagnak kijáró szeretet vett körül Kardos Pál tanár úr kecskeméti Kodály-iskolai leánykarában. Emlékezem rá, mint az iskolai bicínium-éneklési versenyek örökös győztes párosának hol szoprán, hol alt tagjára. Vagy néhány év múlva Rozgonyi Éva tanárnő Bartók Béla kórusába tisztelt vendégként érkező szelíd, komoly egyetemistára, aki diákéveit kettős elköteleződésben élte: zeneakadémistaként az iskolánövérék jelöltje volt. Fiatal karnagyként egy szegedi Éneklő Ifjúság hangversenyen több mint száz fiatal élén, szívvel-lelket gyönyörködtető muzsikálásukkal tanúsította, hogy van még remény szétesni látszó világunkban: ha a fiatalok elé hiteles személyiség áll, tudnak szépet teremteni.

Milyen hatások érlelték őt elkötelezett, lelkes zenepedagógussá?

Kecskeméten, Kodály Zoltán szülővárosában, a Kodályról elnevezett iskolában, melynek 12 éven keresztül diákja volt, sajátította el a zenei anyanyelvet, szerette meg a kóruséneklést. Egész életére meghatározó hatással két nagy karvezető egyéniség volt: Kardos Pál, Kossuth-díjas és Rozgonyi Éva, Liszt-díjas karnagy. A kecskeméti Kodály-iskola, Magyarország első ének-zenei iskolájának és alapítónőjének, Nemesszeginé Szentkirályi Mártának szellemi öröksége bőséges útravalóval tarisznyálta fel. A tarisznyát gazdagította a családból hozott értékrendje. Apai nagyapja falusi tanítóként a Kodály-gyermek-kari művek megjelenésének évében már sikerrel tanította őket a Szeged környéki falucska, Szegvár gyermekeinek.

A budapesti Zeneakadémia karvezetés szaka mellett az újra induló egyházzene szak kezdő évfolyamának is hallgatója, miközben az iskolánövérék közösségében első éveit tölti Budapesten.

Fiatal tanárként, immár örökfogadalmas nővéreként harmadmagával az egykori szegedi iskolát in-

díjta el újra közvetlenül a rendszerváltás után. A 12 évfolyamos katolikus iskola zenei életének, liturgikus életének szervezője, gimnáziumi énektanár, osztályfőnök, prefekta. A gimnázium leánykarával és a piarista fiúgimnázium kórusával közösen alkotott vegyeskarral az Éneklő Ifjúság hangversenyen évente arany minősítést, diplomával, karnagyi különdíjat, Az Év Kórusa címet nyert. Munkásságáért Szegedért-érdemrenddel tüntették ki. Nyolc év szegedi szolgálat után a debreceni Svetits Intézetbe helyezte a rend, ahol közreműködésével indult az énekes iskola. Óvodától egyetemistáig minden korosztállyal foglalkozott. Négy éven keresztül igazgatója volt az egyetemi kollégiumnak, emellett az iskola liturgikus életét szervezte, rendszeresen rendezett népdaléneklési versenyeket. A Svetits Kicsinyek Kórusával magyarországi gyermekkórus fesztiválon nagydíjat nyert.

A rend nagykáptalanján, Észak-Amerikában találkoztott a Miasszonyunk Iskolánővérek lelkeségének missziós dimenziójával. A magyar kultúra elkötelezettjeként régen felébredt benne a vágy, hogy a mai határoktól messze élő gyerekek közé menjen. Erdélyben Notre Dame Iskolánővéreknek ismerik a rendet, melynek nővérei a Mariánumban végeztek gyümölcsöző oktató, nevelő munkát. A gyökerekhez való hűség is hívó szó volt. A rend vezetése 2004 őszén lehetővé tette, hogy a Székelyföldre költözzön.

Erdély, ahol Kodály maga is gyűjtött, megérdemli, hogy visszakapja Kodályt, akitől az egész világ tanul. Az ő szellemében folyik a tanítás, nevelés

Szovátán és a Felső-Nyárádmente falvaiban. A komplex zenei foglalkozások tartalma: népi játék, magyar népdal, népének, gregorián, furulya (pásztorfurulya és blockflöte), kamarazene, zenei írás-olvasás, énekkari munka, énekes színpadi darabok. Az intenzív szakmai táborokban önkéntesek segítségével magyar irodalmat, nyelvtant, történelmet, néprajzot is tanulnak a gyerekek, ez néptáncsal és kézműves foglalkozással egészül ki. Mindezzel a cél a közösségépítés, a lelki nevelés, a remény ébresztése. Létrehoztuk az Erdélyi Tündérváros Alapítványt, mely munkánkat, a gyerekeket s családjaikat segíti. A leg-hűségesebb gyerekekből megalakult a Marosszéki Kodály Zoltán Gyermekkar, mellyel erdélyi falvakban, városokban és Magyarországon is megfordultunk. Nagy öröm volt a Kodály-évben megrendezett Kárpát-medencei Kodály Zoltán műveltségi vetélkedőn való részvétel, ahol főként falusi gyerekekből álló csapatunk több mint félszáz csapatból 3. helyezést ért el, s elhozta a legjobb határon túli csapatnak járó különdíjat. A díj mellett meghatározó volt a gyerekek odaadó lelkesedése, ahogyan megszerették Kodály Zoltán muzsikáját, és megértették Kodály gondolatával együtt a miénket is: „Ha a magyarság nem törekszik az elérhető legmagasabb műveltség megszerzésére, elmerül a népek tengerében. Olyan kevesen vagyunk, hogy a műveletlenség luxusát egyetlen magyar sem engedheti meg magának.”

CZAKÓ GABRIELLA

PÁLYÁZATI KIÍRÁS

Az Írók Szakszervezete, az Írók Alapítványa,
a Sárvári Tinódi Gimnázium
és Sárvár Város Polgármesteri Hivatala
2009. április 15–18-ig Sárvár városában megrendezi
**a magyar nyelvű Kárpát-medencei diákírók, diákköltők
32. irodalmi pályázatának tábort.**

A pályázatot vers-, próza és tanulmány kategóriában hirdetjük meg, és várjuk minden 14–18 év közötti középiskolás diák magyar nyelven írt írásait. A pályázatok maximális terjedelme 15, írógéppel, számítógéppel (14 pontos betűnagysággal), vagy kézzel írt kéziratoldal.

A pályázatok beérkezésének határideje: 2009. február 20.

Kérjük, hogy a pályázók postán, egy, jól olvasható példányban küldjék el munkáikat, és a borítékra kívülről írják rá, hogy melyik kategóriában pályáznak (így: „verspályázat”, „prózapályázat” vagy „tanulmány-pályázat”). Tehát, aki két kategóriában is pályázik, két borítékban küldje írásait.

A pályázatokat a következő címre várjuk: Írók Szakszervezete, Írók Alapítványa Budapest, Városligeti fasor 38. 1068 Ungaria

Fontos: e-mailen beérkező pályamunkákat – az esetleges technikai problémák miatt – nem nyomtatunk ki és nem veszünk figyelembe!

Kérünk mindenkit, hogy tüntesse fel pályázata belső címlapján a saját nevét és címét, iskolája nevét és címét, továbbá a saját (vagy az iskolája) e-mail címét, telefonszámát. A pályázat nem jelíges.

A legjobb ötven pályázat szerzője meghívást kap a 2009. április 15–18-ig megrendezésre kerülő sárvári irodalmi táborba, ahol kiértékeljük a pályamunkákat, és sor kerül a díjkiosztó ünnepségre is.

A beérkezett írások visszaküldésére, a várható nagyszámú pályázatra való tekintettel, nem tudunk vállalkozni. A neves költőkből, írókból álló zsűri által kiválasztott legjobb 50 pályázónak az általa megadott címre 2009. március 30-ig meghívólevelet küldünk. A táborban csak a meghívottak részvételét tudjuk biztosítani, számukra a rendezvény díjmentes.

Budapest, 2009. január 6.

A rendezők nevében minden érdekeltnak jó munkát és sikeres pályázatot kíván:

MEZEY KATALIN

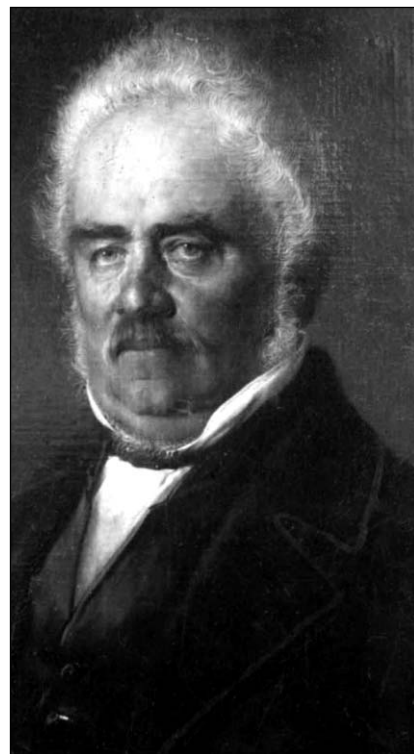

Égi sétán Schmidttal A Baumeister egyeteme(ssége)

Szégyen és gyalázat, skandalják feléd mutogatva, fejcsovátgatva, ha nem tudod, ki volt Gaudí, s ki Bernini, holott te úgy nőttél fel és úgy öregszel meg a szülővárosodban, vagy egy hozzád érzelmileg közei közel álló másikban, hogy a település egyetlen személyiségének, építőjének a nevét sem vagy képes előbányászni az emlékezetedből. Márpedig ezek az ismeretlenek, észrevétlenek formáltak, formálnak mindannyiunkat valakivé, felelősségteljes, döntőképes érett emberé, alapvetően velük kéne családi viszonyba kerülnünk. Ezért lenne fontos néha megejteni egy-egy égi sétát, no meg azért is, mert a szétszakított, darabjaira szabdalt, gyökértelen világban pokoli az élet. A két szférának, a földinek és a mennyeknek együvé kell tartoznia – világított rá már az ókorban a mögöttes tartalomra, a létezés lényegére Hermész Triszmegisztoosz, ekként fogalmazva: ami fönt, úgy alant.

Kiállításon kellett meglátnom (és megszeretnem) Schmidttal

munkáit ahhoz, hogy rájöjjenek, mennyire nemtörődöm vagyok bizonyos tekintetben. Hát nem felháborító! Alkotásaival naponta találkoztam, ilyenkor összemosolyogtunk és üdvözlöttük egymást, miközben (eleddig) fogalmam sem volt arról, ki a létrehozójuk. Még háborogtam, szomorkodtam is, amiért egyik-másik kedvenc épületemet megrongálták, lebontották, holott mindmáig nem szántam elegendő időt arra, hogy utánanézzek, ki a tervezőjük, megteremtőjük, vagy ha utána is olvastam, nem jegyeztem meg az okmányokban felsorolt művészek neveit. Ezért is gondolkodtam hosszan azon, miféle bevezetőt kerekítsek ezen írásnak. A legkönnyebb az lett volna, ha szűkszavúan, unottan, olajozatlan hírügynökségi modorral előadom: Schmidt Antal tervrajzaiból nyílt kiállítás a Temesvári Szépművészeti Múzeumban, noha tudtam, az alkotó neve igen keveseknek

Schmidt Antal

ismerős, és sejtettem, ha azt mondom, Strohmayer-ház, akkor valószínűleg többen fognak elismerően bólogatni. Hát igen, ennyire kommersz viszonyban vagyunk mi a közvetlen környezetünkkel, hisz a nagy nyugat-európai zsenikkel, csodákkal csakúgy példázódunk, dobálózunk, ha kell. Szabad választásunk, döntésünk, akaratunk alapján ismeretlen közegekben, számunkra idegen városokban fogyasztjuk el az életünket. Még a háziégér is tájékozottabb a fészket, otthonát illetően, mint mi, világpolgárok.

Apropó, Strohmayer-ház. Ezt az impozáns ingatlant gyermekkoromban mindig az olaszországi palotákkal asszociáltam, és mármár elhittem róla, amit igaznak, megtörténtnek szerettem volna elraktározni magamban, nevezetesen, hogy valamelyik daliás talján herceg húzta fel fündérhercegnőjének Temesvár szívében, egy olyan mesebeli korszakban, amikor még rengeteg volt a bánsági kerek erdő. Szóval álmodoztam, mint sokan mások, egy elmúlt, talán sosem volt világról. Jóllehet már akkor sem mutatta magát regebe illőnek a homlokzat és a mögöttes görnyedező, rejtőzködő cellalakás-együttes, amelyekhez négy különböző utcára nyíló rozsdás vaskapuszerűsége áthatolva fér-

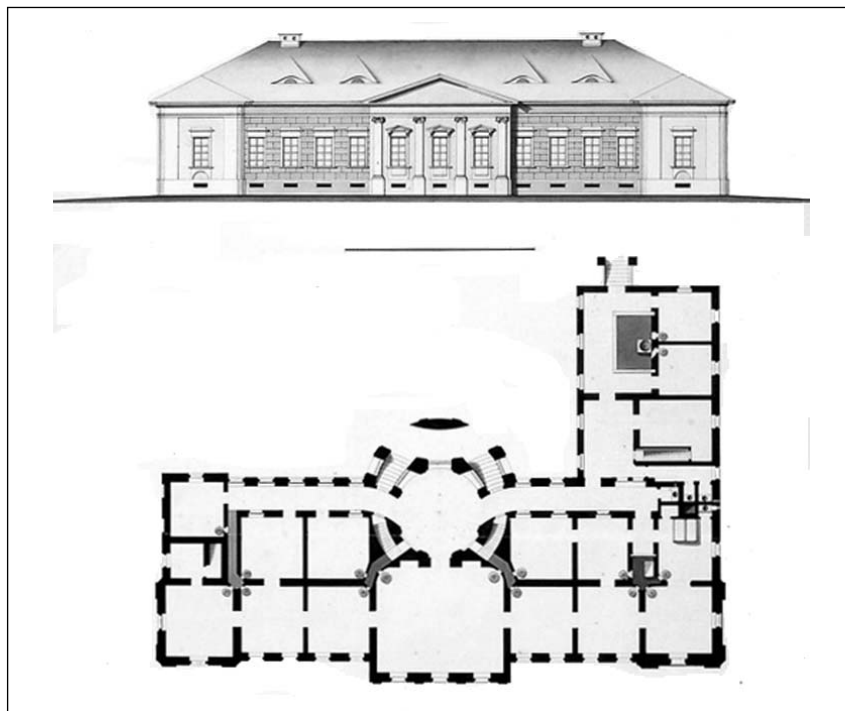
Az első temesvári kőszínház terve

köztünk közel. A téglalap alaprajzú lak téglalap alapú udvart zárt közre, ott játszottunk. Kiváltképp a bújócskázást gyakoroltuk nagy-nagy erőbedobással és lelkierővel, mert azzal váltottuk ki az idős nénikékből a legfűlsiketítőbb kajabálást. Nem értettük, mi végett a nagy kétségbeesés, dühöngés, zsörtölődés, hisz virág, amit összetaposhattunk volna, nem volt, csak csüggedő alsónemű-fűzér a szárítóköteleken és az ablakokban, mint az olasz filmekben és a latin valóságban. Néha elődugta fejét egy különös szomszéd is, akire mindenki ki volt akadva, és akit haragosai sűrűn küldtek viszsza fennhangon a Szereten túli nemulassba. A férfi azzal hozta ki a béketúrásból a társaságot, hogy állítólag széles ívben elkerülte a folyosó egyik végén kialakított közös antik vécét: előbb azért nem használta, mert nem tudta, mire való, majd miután megmelegedett a régióban, és egyre otthonosabban kezdett benne mozgolódni, ficáncolni az ósdi falak között, azért nem ment a közelébe, mert váltig állította, hogy estelente a sátán trónol benne. A szerencsétlen babonás flótás inkább a közeli park felé vette az irányt, ha rájött és ráért. Ha nem ért rá, hát istenem... A távolról érkezett idegen félelme, fóbija váltotta ki aztán az eget rengető veszekedéseket. Így telt a gyermekkorunk a híres, díszes Strohmayer-házban.

Efféle kedves kis történeteket valószínűleg mások is ápolgatnak, dédelgetnek magukban, és gyanítom, hozzám hasonlóan sajnálják, hogy velünk együtt illannak, távoznak majd el e város törtérijából, hisz feszes múzeumi kiállításokon hajdani benyomások, emóciók, személyes indítottságú bolondériák nem adhatók elő, de még meg sem jeleníthetők. Hisz a gyógyító erejű, szépítő hatású szubjektív kötődéseknek még a sajtóban sincsen helyük, nemhogy a tudományban! És akkor még csodálkozunk, hogy a gyermek irtózik a történelemórától, és a száraz adatokra zsugorított, szaggatott tantárggyal együtt kívánja a pokolba a pedagógust.

Múltunkat már csak az eleinkre való tekintettel is közvetlen érintettként, kellő józansággal és jóhiszeműséggel kéne gondoznunk, krízishelyzetben érte megfontolt érvekkel felvértezve, morálisan és szellemileg felkészülten kiállnunk. Próbálkozások vannak

Mintarajz

már rá Temesvárott, például a különféle bohém utcai rendezvényeken, amelyeknek épp a tömegek megszólítása, megérintése a céljuk. Azt is meg kell itt jegyezni, hogy a Schmidt Antalnak szentelt tárlatból sem hiányzott a szeretet, így a kiállított anyag szeretete, no meg annak a vágya, hogy a látogató rácsodálkozzon a hajdani őstehetségre, minimum megkedvelje őt. Az esemény mégis megtartotta a laikus közönségtől való pár lépésnyi távolságot. Hisz

megmutatta ugyan, hogy élt egy aradi születésű ember, aki kiválóan és szemet gyönyörködtetően rajzolt, német pontossággal és magyar őszinteséggel cselekedett, és aki ezt meg azt valósította meg, ennél többet azonban a betérő nem szívhatott magába. Talán az ismeretek gyarapításához kevés is egy időszakos gyűjteményes tárlat maximális tartalmi terjedelme.

A zavaró tényezőként ható látzólagos hiányosságok megértéséhez tudni érdemes, hogy – jölle-

Az egykori Szeminárium (lebontották)

A temesvári belvárosi evangélikus templom

het hihetetlen – a jellegzetesen európai városoknak, így a kelet-közép-európaiaknak is hosszú a történelmük; a városok alaprajzai, no meg az épületek évszázadok, sőt évezredek óta tartó létről, történiáról regélnek. Ezt a többrétegű, többszintű kiterjedést néhány négyzetméternyi, tenyérnyi területen nehéz bemutatni. Temesvár ráadásul különleges város, fiatal Großstadtként parvenü az európai metropoliszok között. Másmilyen, mint például a testvérvárosa, Szeged, mert amikor az első világháború után geográfiailag, politikailag sokfelé osztották, feldarabolták természetes környezetét, nemzetiségileg pedig egységesítették a szomszédos, ám az övétől eltérő kultúrájú régiókkal, utópikus település- és társadalom-modellek javára igyekeztek átírni a múltját, megfogalmazni a jelenést és a jövőjét. Temesvár most egy sajátos keverék, egy olyan egyveleg, ami a barokk városra emlékeztető alaprajzból, a 19. századi polgári terekből és sétányokból, a 20. század eleji munkásnegyedekből, valamint a második világháború utáni nagy kiterjedésű modernizációból, blokkosításból, betonozásból áll. Ez persze még nem azt jelenti, hogy metropolisz a nálánál levegősebb megyeszékhelyek között. A metropolisz fogalma (nem a szó eredete) ugyanis angolszász kreáció, és kevésbé függ össze a (város)építészettel, inkább ahhoz a törekvéshez fűződik, amely a települést térségi, regionális centrummá igyekszik előléptetni. Temesvár kétségkívül mindmáig

Großstadt, de hogy tényleg metropolisz-e, arról nem vagyok meggyőződve. Arról viszont igen, hogy a tulipános Amszterdammal, az illedelmes Londonnal és a manírozott Párizssal nem állná ki az összehasonlítást, összevetést próbáját.

Az újkorban sem volt ez teljesen másképp. A nagyobb szabású városi építkezés Magyarországon Pesten összpontosult, márpedig Pest csak szemléltető maradt a magyar újjászületésnek. Hozzá hasonlóan a többi nagyváros zöme is nyelvre német, szellemre Bécs majmolója kellett hogy legyen. Eleinte Temesvár is Bécsből kapta építészeit, de az építő tevékenység folytonossága végül helyhez kötötte a munkálatokat végzőket. A letelepülőkből és a bennszülöttekből lassanként kifejlődött egy egész építészgárda, amelynek tagjai már némi eredeti jellemvonásokat is becsempésztek munkáikba, megadva e csélfogással a korabeli városok speciális karakterét, páratlan vonását.

Schmidt Újaradon Franz Pumberger erődtémény-kőműves növendéke volt, majd a korszak első építész egyéniségeként futott be karriert Temesváron, ahol hivatalos elintéznivalói okán Bolyai János hadmérnökkel is munkaviszonyba került (fiát, Schmidt Ferencet a Bolyai-kutatás elindítójaként, illetve az első Bolyai-életrajz szerzőjeként tartja számon a szakirodalom). Feltehetően ezek az esztendőök határozták meg műveinek alaphangulatát, jelölték ki historizmusának azokat a jellemvonásait, amelyek alkotásainak

domináns jegyeivé fejlődtek. Életműve jól példázza, hogy a 19. század építőművészetén belül jelentkező áramlatok azonos forrásból fakadtak és egymással összefonódva alkották egy-egy művész, egy-egy országrész vagy ország architektúráját. Szigorú épületeknek és eszményi, minta vagy tanulmány jellegű épületterveinek egységes tere a klasszicizmus, a romantika és a neogótika bánsági kibontakozásának szabott irányvonalat. Ilyen tekintetben győzte le a középszerűt Az Angol Királynőhöz elnevezésű gyárvárosi fogadó, mulatóház 1818-ban bemutatott szerkezeti és alaktani váza, az 1830-ban emelt (Schmidt Antalnak tulajdonított) pancsovai városháza és kórház, az első temesvári kőszínház felhúzására tett 1834. évi javaslata, a tizenkét évvel később készült, 1970-ben lebontott belvárosi hadmérnöki laktanya, az evangélikus templom terve (amelynek eredete máig vita tárgya) és a Kiss-család eleméri (Vajdaság) kúriája. Ausztriai és magyarországi útját követően, Hild József egri székesegyházának aprólékos illusztrációjával a tarsolyában, Schmidt a cél- és anyagszerűségekre törekvő építészeti előfutára lett a térségben.

Az igazság az, hogy szerepének, jelentőségének mérlegelése terén mindmáig a sötétben tapogatózunk, szubjektív véleményeket formálunk, a 19. század architektúrájának ismerete ugyanis sajnálatos módon elég gyér, főként azért, mert a kor építészeti teljesítményének megítélését a művészettörténészek körében indokolatlan előítéletek terhelték a múltban. Tudniillik néhány szakember éles határt vont a művészietlen historizmus és a 20. század haladó építészete közé, ami miatt évtizedeken át tudományos igényességgel szinte senki sem foglalkozott a 19. század megvalósításaiival. Az értékítélet azóta megváltozott, a dacos tartózkodás, visszolygás az ósditól elmúlt, az 1750-től napjainkig tartó intervalumot ma már az építészeti egyetlen, nagy periódusának tekintjük, amelyen belül a tradicionális és a korszerű gyakran nem csupán egyazon irányzatban, hanem sokszor ugyanazon művész munkásságán belül, ugyanazon alkotói korszakban mutatható ki.

Az építészeti forradalma megközelítőleg a nyugat-európai polgári forradalmak időszakában,

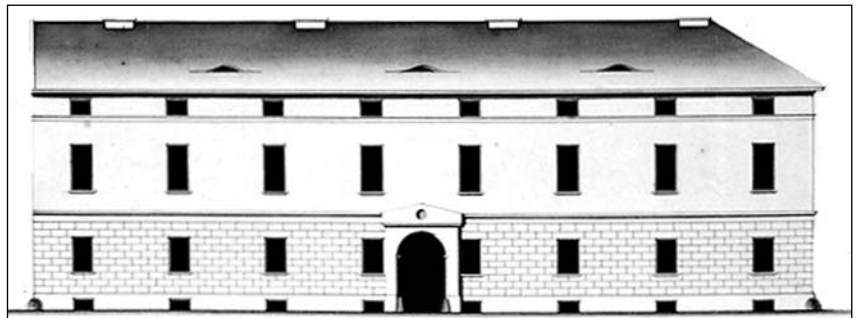
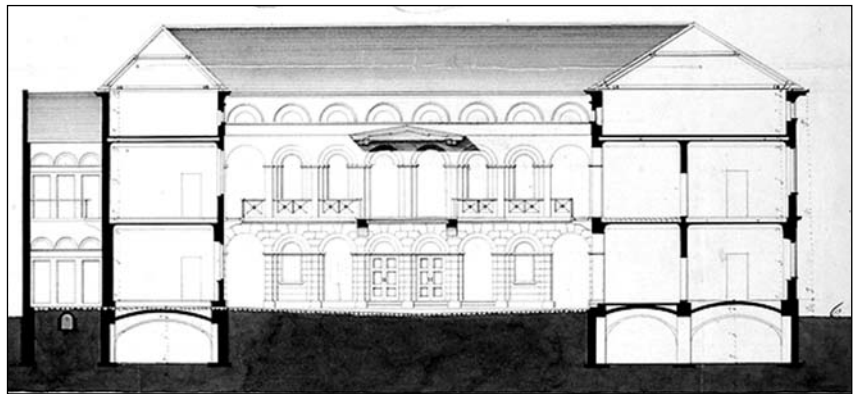
1750–1800 között játszódtott le, s a társadalmi mozgalmakkal azonos talajból sarjadt ki. Az eseményeknek Franciaország volt a központi helyszíne, ahol az alkotók egy része hadat üzent a hazug, öncélú barokk építészet építészetellenes törekvéseinek, és öntörvényű architektúra megteremtését kezdte követelni. A lázadók elsősorban azt kifogásolták, hogy a barokk kor építői lemondtak az illető szakág sajátos eszközeinek használatáról, és az ingatlan külső tömegét, illetve belső terét arra használták, hogy felületét képző- és iparművészeti alkotásokkal tűzdeljék tele. Úgy vélték, az épület anyagszerűsége a maga mértani egyszerűségében is szép lehet, a belső terek változatosságát pedig a tartószerkezetek, oszlopok, pillérek, gerendák és boltozatok arányos, izléses megformálása, a tér különleges megvilágítása biztosíthatja. Szerintük az épület rendeltetését jelző formák is dísznek minősíthetők: ezen véleményüknek megfelelően a mezőőr házát görögdinnye alakúra tervezték, a mederőr otthonán pedig a felügyeletére bízott patakot vezették volna keresztül. Szívesen konstruáltak mértani testekből, gömb vagy félgömb alakú kupolákkal lefedett kockákból. Ablakot nem alkalmaztak, a fényt rejtett csatornákon vezették a helyiség belsejébe. Eladható építészeti idomokat kerestek, ezért rendre kiásták a korábbi érák föld mélyén pihenő emlékeit, az előkerült darabokból pedig megkísérelték rekonstruálni a tönkrement, összeomlott ingatlanokat, településeket, így Pompejt, Herkulaneumot, Athént, a Parthenont. Friedrich Schinkel még ennél is tovább lépett: ő az athéni Akropolisz királyi rezidenciává alakítására törekedett. Zseniális ötletének kivitelezéséig hál- istennek nem jutott el.

Szerencsére a többi forradalmi építész gigantikus elképzelése is csupán álom maradt, bár könyv formájában közreadott rajzaikat, mintaterveiket, vázlataikat kortársaik szívesen vásárolták. Náluknál eredményesebbnek azok az architektusok bizonyultak, akik a középkor, a romanika és a gótika építészeti alakzatait idézték előszeretettel palotáikon, de nem dolgoztak ki a valóságtól elrugaszkodott, polgárpukkasztó, meghökkenítő projekteket.

A praktikust egyéb tényezők fölé helyező módszerek minden-

A színháztól balra az egykori kaszárnya, ma szálloda van a helyén.

A kaszárnya homlokzata és metszete.

kori népszerűségét, időtállóságát az motiválja, hogy az építészet már keletkezése óta inkább a hasznosságra törekedett, mintsem az esztétikai kívánalmak kielégítésére, feladatait a kor műszaki találmányainak felhasználásával oldotta meg. Ilyen tekintetben a 19. század polgári életformája és intézményrendszere hatalmas változást hozott. Számptalan új épülettípus képződött, a régiek rendeltetése pedig bonyolódott, korszerűsödött, és eljutott odáig, hogy a minél egészségesebb kö-

rülmények megteremtése a legfontosabb célok egyikévé vált. A lakás fogalma kitágult: a sablon alapján épült szerény zsellér- és munkásházaktól az elegáns, komfortos bérpalotáig számtalan változatát hozták tető alá a terebélyesedő városokban. A polgári közigazgatás a bíróságtól a tűzoltóságig középületek egész sorát kívánta meg, éppúgy, mint a megreformált, demokratizált oktatás, amely a tanyai iskolák létesítésétől a monumentális, tisztelet parancsoló akadémiák feleme-

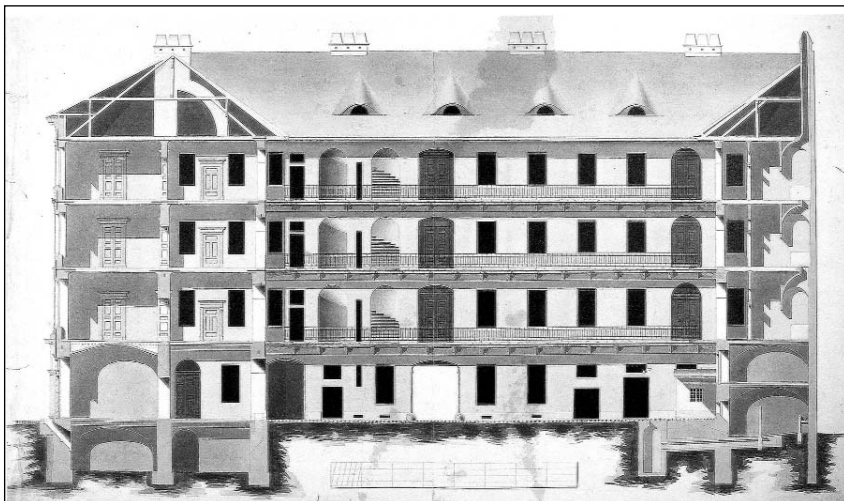

A Strohmayer-ház (balra fent) 1910 előtt.

A Strohmayer-ház napjainkban

A Strohmayer-ház. Schmidt Antal tervrajza

léséig terjesztette ki programját. A közművelődés felkarolása, istápolása levéltárakat, könyvtárakat, múzeumokat, az acélosodó közeposztályt is célba vevő szórakoztatás színházakat, vigadókat, táncházakat, az egyre népszerűbb, tömegeket megmozgató sportfürdőket, tornacsarnokokat, jégpályákat, az egyre pörgőbb üzleti élet pedig bankokat, börzéket, tőzsdéket és áruházakat igényelt.

Schmidt Antal ilyen, mondhatnók a rohamos fejlődés útján épphogy csak elindult, fifikákkal és elvárásokkal teli, igényes világba csöppent bele. Egy olyan romváros közepébe, amely a törökök kivonulása után szó szerint por és hamu volt, ám szándékában állt mindent elkövetni, hogy e reménytelennek tűnő állapotból felzárkózzon a nyugati kirakat-településekhez, és teljes pompájában hirdesse a birodalom nagyságát. A régió, akár most, nagyon messze állt még a franciaországi divattól, amelyet a Bánságban fészket rakott osztrákoknak azonban volt alkalmuk elsajátítani. Ne feledjük, Schmidt Antal is német ajkú családban született, így az új tempónak, a felfokozott munkakütemnek történő megfelelés, a messziről importált normák elsajátítása, a kötelességek teljesítése s a hivatással nemesegett mesterség szolgálata számára nem jelentett terhet, akadályt. Ő természetesen, mondhatnók az anyatejjel szívta magába a kihívásokra adandó legmegfelelőbb választ. Megértette: léptékváltás fog végbemenni Temesvár, a Bánság arculatának kialakításában, a terület rendezésében, hisz a teljes Habsburg-világban monumentális építészeti együttesek készülnek uniformizált tervek alapján, ezek részeként pedig az ingatlanok, parkok és utak egyetlen, egységes kompozíció formájában születnek majd meg, létrehozva a tervezett építészeti tájat. A hangulatuk és precizitásuk tekintetében blokkot képező Schmidt-rajzok ennek sejtését vetítették előre.

Noha a mennyiségükben és milyenségükben megsokszorozódott feladatok elvégzésére a technika sietett az építészek segítségére, mindenekelőtt a vasgyártás fejlődése, az acél és az acélbetétes beton feltalálása (amely hamar kiszorította a tűzveszélyes, avuló faácsolatokat és boltozatokat), Schmidt Antalnak egyelőre be

kellott érnie a tradicionális alátámasztási és nyílás-áthidalási eljárásokkal, a kő- és téglaszerkezetek alkalmazásával. Nem sikerült azonban kiderítenem, és a múzeumi kiállítás sem adott támpontot nekem annak megfejtésében, hogy a tartórendszerek méreteit, az oszlopok és gerendák arányait Schmidt geometriai szerkesztéssel és matematikai számításokkal határozta-e meg, vagy a Baumeister szokását átvéve – tapasztalataira hagyatkozva.

Munkáját mindenestre lényegesen megkönnyítette, s az épületek kinézetét, légkörét is megváltoztatta a korábban használt apró üveglapokat felváltó nagyobb méretű táblák alkalmazása, a kőből faragott tagozatokat a piaci kínálat szintjén kiegészítő gyári kerámia- és gipszdíszek, fémből sajtolt formák térnyerése. Tökéletesedett természetesen a szennyvíz-elvezetés, valamint az ivóvízellátás, nem beszélve azokról az eljárásokról, tárgyi hozzávalókról, amelyek révén a mesterművészek alaposan megnövelhették az ingatlan méreteit. Amint azt az amerikai példa kiválóan illusztrálja, a feljavított épületstruktúrák és építőanyagok immár semmilyen irányban nem korlátozhatták a dimenziókat. A sokemeletes, acélvázaz szerkezetű, üvegezett ipari csarnokok és csupa fény üvegházak után, az 1800-as évek utolsó harmadában az eget ostromló felhőkarcolók is megjelentek a tengeren túli kontinensen.

A 18. század végére, a 19. század elejére ugyanis a kézműves kultúra minden vonatkozásban – szervezetszférában, munkamegosztásban, szakműveltségben, szállítási és egyéb eszközökben, szerkesztésekben is – megérett. Az építőipari munkákban a kőtől, fától, mésztől és gipsztől a téglán, csempén, fajanszon és porcelánon át a velencei s muranói üveg valamennyi fajtájáig; a kovácsoltvas-tól, a bronz-, sárga- és vörösrézlemezektől az aranyfüstlemezig terjedt ki a felhasznált anyagok skálája. A 19. század közepén nagyiparivá vált a téglagyártás, a nagyüzemi üveghuták bevetése pedig az üvegyártás fejlődésének adott újabb lendületet. Nem elsőként, de az öntöttvas is megjelent az építészetben: a makói volt megyeháza földszintjén 1838-ban már öntöttvas oszlopok tartották az emeleti középfólat hordó kiváló gerenda terheit.

Mindezekkel párhuzamosan

az építéssel foglalkozó szakemberek képzése is korszerűsödött, hisz egyre fontosabbnak, sőt, kötelezőnek kezdték tartani a mérnöki felkészültséget. A gazdag főúri családok akár európai hírű, biztos kezű építészt is képesek voltak felkérni egy-egy reprezentatív ingatlan megtervezésére. Kétféle módon válhatott valaki építésszé: a művészi tehetséggel megáldottak figyelmébe az akadémiákat javallották, mivel a történeti stílusok pontos felelevenítésére s hiteles alkalmazására az akadémiák professzorai tanították növendékeiket; akit az építés technikája érdekelt, az inkább egy politechnikumba iratkozott be, mert a műszaki főiskolákon a díszítés helyett a gyakorlatra, a gazdaságos, rendeltetésszerű tervezés oktatására fektették a hangsúlyt. Az akadémián tanult építésszek lenéztek a mérnökök szegényes építményeit, a mérnökök viszont az építőművészek létesítményeit bíralták műszaki tökéletlenségeik miatt, noha az újszerű kompozíciók, struktúrák előnyeit utóbbiak is elismerték, átvették és adaptálták.

Schmidt munkásságára való tekintettel (és az ő védelmében) meg kell azonban jegyezni, hogy a műépítész és a mérnök ennyire éles harca csupán a nagyvárosokban zajlott, vidéken zömmel a céhtagok, építőmesterek működtek, mégpedig békében és sikerrel, ők ugyanis szinte mindenhez értettek, ha szükséges volt, akkor még bizonyos gépeket, erőátviteli berendezéseket is megkonstruáltak (Schmidt nevéhez egy 1849-ből való vasolvasztó-kemence fűződik).

Mint említettem, Schmidt Antal nem rendelkezett főiskolai oklevéllel, sem akadémiára, sem politechnikumra nem járt, magánúton, önszorgalomból képezte, csiszolgatta adottságait. Félig-meddig autodidakta mivoltát nem volt miért letagadnia vagy diplomás mérnökre szépítgetnie, épületei ugyanis rátermettségről, egyetemi szintű végzettségről tanúskodnak. A bizonyítékok alapján arra következtethetünk, hogy ő már inasként több mesterségbeli tudásra tett szert, mint napjaink műszaki értelmiségei a magiszteri évfolyamokon.

Ít kell kitérnem az általában kevésbé ismert építőmester, kőművesmester fogalmának tisztázására, mivel az elmúlt századokban

különbözőképpen értelmezték ezeket a kifejezéseket, erről az eltérésről azonban sokan még nem hallottak. A középkortól a 19. század közepéig a legmagasabb képesítést a kőműves mesterség terén, kőművesmesterként lehetett elérni, de csak céhen belül, mestervizsgálattal. Ettől eltérően az építész (Architekt) és az építőmester (Baumeister) elnevezés csupán egy cím volt, hivatal- vagy rangjelző. A három fogalom, a kőművesmester (Maurermeister), az építőmester és az építész a 19. század közepére különült el egymástól. Az építész, bár magasabb stúdiumokat végzett, ha nem lett céhbéli mester, kivitelezést nem végezhetett, az építőmester volt az, akinek kezében a munkálat fázisai összpontosultak (tehát átvette a kőművesmester szerepét). A Maurermeister ekkor már csak az építőmesterrel közös felelősségvállalás mellett vezethette a tevékenységet. Schmidt Baumeisternek nevezte magát, az is volt és maradt haláláig.

Meglett vállalkozóként ő a hagyományos építészet eredményeit és formáit kívánta fejleszteni, ezért nem szakított a korábbi történeti stílusokkal. Házain az ókori építészetet idéző, szimmetrikus alaprajzú klasszicizmus és a középkori stílusok elemeit felhasználó, vegyítő romantikus historizmus (1800–1860) jelei egyaránt megfigyelhetők, a két irányzatra jellemző tiszta, geometrikus tömegek és síkszerű homlokzatok, amelyekre néhol kis plasztikájú, alulról felfelé súlyosodó díszeket, szerény kialakítású nyíláskeretezéseket, apró vagy nagyobb kiülésű rizalitokat tapasztalt. Arra, hogy milyen színekkel dolgozott, csak tippelhetünk, abból kiindulva, hogy elegánsnak és kedveltnek akkoriban a galambszürke és a papír-sárga árnyalatai számítottak. A sokszínűség és a beltéri ragyogó tónusok a neogótikában érvényesültek, ilyen stílusban emelt épületeiről viszont nincsenek adataink. Jóllehet, kortársainál gyakoribb a félköríves áthidalások, túltengenek a kubsok, pezseg a geometrikus stílus, az ő modorában ez a fajta tiszta építészet nem vált abszolút ismertető jeggyé, csupán elfogadottá.

Schmidt elsősorban az 1830. és 1880. év közötti periódus építészettörténeti és alakítási ismereteinek gyarapodását, pontosabbá válását használta ki, főként ami

Temeskalacs

kedvenc korszakának, a reneszánsznak a felelevenítését jelentette. Ennek az időszaknak az építészetét a magyar kutatás koraklektikának nevezte, ma már viszont szigorú vagy akadémikus historizmusként tárgyalja. Az e korban emelt neo-reneszánsz épületek külső falfelületein és belső tereiben a kő-színek domináltak, ezeket bordó s arany díszítéssel gazdagították, de kerültek az élénk színhatásokat.

Schmidt értelmezésében ez az irányzat közepes árnyékhatású, a homlokzat síkjába kissé bemélyített ablakokat, általában nagy kiülésű öv- és főpárkányokat, a vízszintes és függőleges tagozatok között harmonikus egyensúlyt, rasztert és hálós alaprajzot követelt. Az 1800-as évek második felében a gyorsan fejlődő városokban, így a bánságiakban, egész negyedek épültek fel derékszögű utcarendszerrel és ezzel a geometriával harmonizáló épület-homlokzatokkal. Az így kapott, elért egységes, kiegyensúlyozott városképek azonban magukban hordták az unalom veszélyét, mindannak eltörlését, ami izgalmat, festői hatást kelthet.

Az 1786-ban Újaradon született Schmidt temesvári megjelenése 1815-re tehető: ekkor kérte ugyanis felvételét a helybeli céhbe. Pályája során több épülettípus tervezésének nekilendült és számos új megoldást kikísérletezett.

Munkáin mind a közép-európai magasztos visszafogottság, mind a huncut helyi környezet lágyító befolyása érzékelhető, ám valamennyi esetében személyes képességeinek, készségeinek átütő erejű érvényesülése is vitathatatlan. Nem állítható, hogy hírnévre tett volna szert a Habsburgok zseniket gyártó olvasztókemencéjében, de az sem, hogy számba sem vették, megbízásai ugyanis voltak. Teljesítménye a Bánságban volt kiemelkedő, kezűgyességét főként Aradtól a Vajdaságig értékelték, életművével ebben a térségben hagyott maradandó nyomot maga után. Egyéni stílust nem alkotott, a falat általában síkszerűen kezelte, kerülte a bonyolultabb térhatásokat, a merészebb csoportosításokat, a faltömegek megmozgatását. Szükségszerűen nagy épülettömegein, így a Strohmayer-házon a tekintélyes megjelenés végett a középtengelyt juttatta jelentőséghez. A nagy kiterjedésű, belső udvaros épülettömb egyébként minden olyan építészeti bravúrt bemutatott, amit egy Baumeistertől el lehetett várni. A lakóház alaprajza, funkcionális elrendezése homlokzat-alakítást és tömegformálást indokolt, ám ennek a követelménynek ő hiánytalanul eleget tett. A mértéktartással megfogalmazott épületrészek mind a négy homlokzati oldalon kiegyensúlyozottságot eredményeztek: ha körbejárjuk az ingat-

lant, mindenütt azonos megoldásokkal találkozunk. A szükségszerűen nagy kapuzat, a falfelületet vízszintesen tagoló ablakkönyöklők és a polgárház középkor óta változatlan területhasznosítása szimmetriát, dinamizmust biztosított a komplexumnak, azonos kiképzésűvé téve az egymás feletti szinteket. A Strohmayer-ház valójában azt a léptéket mutatja be, amely az itáliai építészetre volt jellemző sok-sok évvel, évszázaddal korábban, és plasztikusan dokumentálja, hogy az építész a háztömb együttes hatását tartotta a legfontosabbnak. Amúgy többnyire templomok, mezővárosi közintézmények és falusi úri lakok, udvarházak kerültek ki a keze alól, nem pedig gigászi bérházak. Felsorolni valamennyit nem érdemes, hisz a kisebb-nagyobb megvalósítások közül kiragadott példák kellően jelzik építészetének útját. Egyszerűsége, világos szerkezetre törekedett. Kivételt képeznek a kisebb kaliberű, zömmel vidéki munkái, mert ezek szerény méretei az egység veszélyeztetése nélkül több szabadságot, kreativitást engedélyeztek neki. Működésének fehér foltjai, valamint valódi építészettörténeti jelentősége tisztázásra vár.

Kiindulópontnak számíthat a kutatásban, hogy a 19. század közepére nemcsak az új technikák és építési metódusok által megkövetelt anyagok – a beton és acél – jelentek meg, hanem a társadalom is érettebbé vált, pretenciósabbá az építőkkel szemben. Nyugat-Európában és Magyarországon a városi magisztrátus már a késő középkorban oly módon szabályozta az építkezéseket, hogy az urbanizáció a város érdekeit szolgálja. A nádorrá választott József főherceg Szépítő Bizottságot hívott életre, amely testületnek hatáskörébe utalta a tervek felülvizsgálatát. Efféle komisszió, ellenőrző szerv Erdélyben is tevékenykedett, illetve tevékenykedik, hisz napjainkban is létezik, függetlenül attól, hogy a mai erőtlen, hatástalan és megvesztegethető. Schmidt Antal idejében azonban nem volt módí baksist adni, a katonás fegyelemnek pedig nem lehetett ellenállni, így a városba betévedt építőművész, jó kezű mester fantáziája nem szárnyalhatt sem kedve szerint, sem összevissza. A Birodalom területén dolgozóknak normáknak kellett megfelelniük, utasításokat végrehajta-

niuk. E kontroll viszont elképesztő haladást, javulást eredményezett.

Magyarország a kiegyezés után még fél évszázadig az ex-Habsburg-területekkel élt együtt, Habsburg-sebességgel, osztrák szorgalommal munkálkodott, és rohamos gazdasági-társadalmi fejlődést produkált. A 19. század eleje óta tízezernél több kőműves, ácstervezhetett lakóházat, amelynek alaprajzát, metszetét, homlokzatait megrajzolni az 5. és 6. elemi osztály mindenik tanulójának meg kellett tanulnia. A kézműves kultúra a csúcspontjára érkezett, jöllehet a technikai gondolkodás-módban tovább éltek a kezdeti, avítt, majdhogynem kőkorszaki elméletek. Akárcsak napjainkban.

A temesvári kiállítás kapcsán azon kezdtem el mélyrehatóbban gondolkodni, miként lehetne az építészeti gyakorlatot, a róla alkotott közfelfogást összhangba hozni a neveléssel? Az építészet demisztifikálása mindenestre nem egyszerű. Szintén a tárlatból kiindulva arra következtettem, hogy mindenekelőtt az építészetnek a képzőművészetben elfoglalt helyét kellene meghatározni, tisztázni. Ez sem könnyű manapság, lévén, hogy a festők verseket farnak, a szobrászok pedig tereket modellálnak, vagyis: amíg a képzőművészet tárgya kitágult, addig az építészeté beszűkül.

A szóban forgó gyűjteményes kiállítás arra is megtanított, hogy az építészet elsődleges mércéje az ember, az ő természete, szelleme, lelki világa, teremtett állapota. Ezért ha nem antropomorf módon közelítünk az építőművészethez, akkor aszerint kell irányodnunk, amit Malevics tanácsolt a reá figyelőknek, miután megfestett egy fehér négyzetet, kijelentve: ez az ábra a túloldalt sugározza át, ebből a tartalmas semmiből kell kiindulnunk. Ehhez a tételhez ma már rendkívül kevesen igazodnak.

És hogy miért pont Schmidt Antalra, erre a kevésbé ismert, szerény, árnyékban maradt építőmesterre esett a múzeum választása, lévén hogy Temesvárt rengetegen formálták, csinosították, cifrázták? Miért ő találtatott alkalmasnak a történelem és az építészet szövevényes kapcsolatának a vizsgálatára?

A választást két tényező indokolta: a száz év előtti donáció, amelynek betudhatóan tervrajzai

bekerültek az akkor még dél-magyarországinak minősült múzeumba, vagyis az esemény kerek évfordulója, no meg a Baumeister művészetét elismerő, méltató muzeológusi tisztelet. A két tényező együttesen fordította figyelmünket a történelmi városképet egykoron finomító, formáló mester szerepére, ám azt is elősegítette, hogy az architektúra egyéb vonatkozásait is számba vegyük, és elemzésünk tárgyává tegyük az átfogó, nagyvonalú osztrák térkonceptió létrejöttét, a Schmidt-féle egyszeri, eredeti megoldások mögötti képzelőerő mozgatórugóit, az építő lakóházainak báját, irodaépületeinek monumentalitását és atmoszféráját, templomai esetében pedig a harmónia rendjét. Hogy röviden rámutassunk: mindenik építészeti jelenség különleges a maga nemében, e különlegesség előidézője pedig az értékek szerzőinek, megkonstruálóinak a kivételes habitusában és a sajátos koráramlatban keresendő.

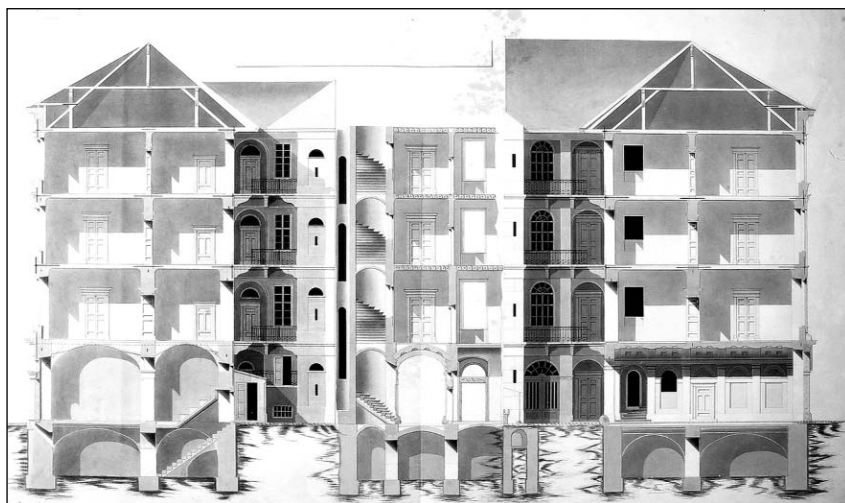
Temesvár, ugye, nem percek alatt épült fel, nem egyazon ember kezének a munkája, nem egyetlen eszme megvalósulása, mi több, még csak nem is egyetlen építészeti irányzat megtestesítője, s nem egyetlen korszak emlékének a felidézője. A városnak nevezett együttes hosszú időn át formálódott, forrott azzá, ami, s ezért az építészet általános történelmi vonatkozásait sokkal szembeutóbbá teszi, mint a kizárólag egyetlen történelmi miliót felidéző közeg. Temesvár tehát időtlen, korszakok egymásra rakódásából, telepedéséből származik, ellenben nem egy olyan mű, amely épület-

és téralkotásaival megszakítások nélküli történelmi folyamatot mutat be. Azt viszont engedélyezi, sőt, támogatja, hogy a megőrződött elemekből ne csak háztömbök, hanem a Béga-parti város történelmi is rekonstruálhatók legyenek. A bejárható, legkülönbözőbb karakterű terek és a még álló, tömbházak fölé magasodó épületek nem feltétlenül szépek, mindenikük a maga módján hat, provokál és készlet többféle válaszra.

Temesvár sajátossága a sokoldalúság. Vonzereje, hogy nem merevedett múzeum, hibája s hitványsága, hogy eltörölt néhány beszédes, sokat megélt történelmi örökséget, amit pedig a műemlékek közül még nem semmisített meg, arra meg nem vigyáz kellőképpen. A jelentős események maradványaiból, nyomaiból, utalásából azonban ügyes régészeti s leleményes történészi hozzájárulással még összeállítható, rekonstruálható a teljes, szüntelenül változó útvonaltól, lépéssortól. Azok a sokunk szerint gyilkos, sokunk által gyűlölt fordulatok, amelyek, bármennyire is rosszul estek és rosszul sülttek el, kellett a város bőséges, jelentést is hordozó formavilágának megjelenéséhez. A dolgok menete, a múltban kialakult igény- és feltételrendszer, a jelenkor közönnyel párosult megalomániája egy utánozhatatlan környezetet hozott itt létre. Temesvárt a történelmi körülmények, sajátosságok, faktorok teremték. Többek között Schmidt Antal.

GURZÓ K. ENIKŐ

Épületerv

A Távol-kelet varázsa

A keleti kultúra, a Távol-kelet varázsa, az egzotikum mindig nagyon foglalkoztatott. Néhány éve egy tanulmányút alkalmával lehetőségem nyílt bepillantani a Közel-kelet színes, gazdag világába. Jeruzsálem, Haifa, Tel Aviv látogatása adott erre lehetőséget. Már kezdetben, amikor Tel Avivban repülőgépem kerekai földet értek a Ben Gurion repülőtéren egy késő éjszaka pálmákkal díszített, egzotikumot lehelő térségében, tudtam, hogy mindent el fogok követni egy Távol-Keleti út megvalósítására. Alig most, az elmúlt év októberében teljesült ez az álmom, amikor egy Pekingben rendezett Exlibris kongresszus alkalmával közel 10 napot tölthettem a kínai fővárosban. Az utat hosszas készülődés előzte meg, a sok információ lassacskán összefüggő képpé állt össze bennünk s bár olvasmányélményeink alapján tudtuk, hogy mire várhatunk, a hatás mégis sokkoló volt.

A mintegy 400 személyt szállító hatalmas Boeing 10 ezer méter magasságban repült. A légifolyosó vonalát az előttünk lévő ülőhely háttára szerelt monitoron követhettük. Kiev, az Ural-hegység, Irkutszk, Ulan Bátor fényei és körvonalai sejtettek fel a magasból. Az út 10 órát tartott és a 6 órás időeltolódás miatt gépünk reggel 5 óra körül ért földet a Pekingtől mintegy 50 km-re lévő repülőtéren.

De mielőtt Pekingről beszél-nénk hadd szóljunk néhány szót Kínáról is. Kína a világ legnépesebb országa. Becslések szerint lakóinak száma több mint 1,3 milliárd. Területe Oroszország és Kanada után a legnagyobb kiterjedésű. Valójában a szélsőségek országa: paloták, felhőkarcolók közvetlen szomszédságában találunk sárkunyhót, jurtát, a kényelmes modern tömegközlekedési eszközök mellett ott láthatjuk a riksát is. Kína a világ legnagyobb légszennyezője az Amerikai Egyesült Államok után. Több városában néha látni is alig lehet a szmogtól. Ottlétünkkor az olimpia alatt hozott különböző intézkedések miatt a helyzet sokat javult, de ez sajnos nem lehet tartós, az ideiglenes megszorítások feloldásával újra visszaáll a régi állapot. Ami a lakosságot illeti, Kínában közel 55 különféle nemzeti kisebbség él. A vallás és a filozófia három nagy áramlata a konfucianizmus, a taoizmus és a buddhizmus békésen megfér egymással. Az utóbbi években a titokzatoság légköre egyre több turistát vonz Kínába. Kínában a gazdasági élet liberalizálódása ellenére ma is kommunizmus van, diktatúra és egy párt rendszer, bár ottlétünk alkalmával egy pillanatra sem éreztük ezt. Nem volna érdektelen átgondolni, hogy mi lehetne az európai kultúra és a ke-

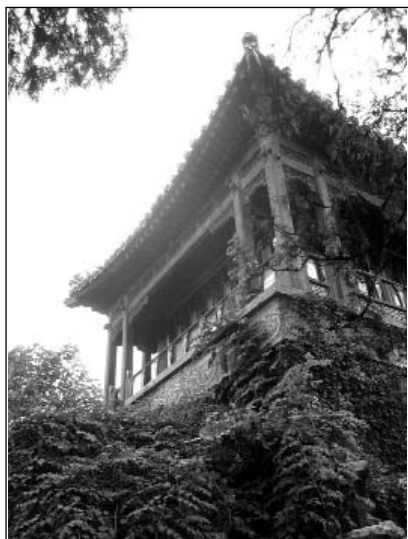

ti gondolkodás ötvözetéből, a kínai nép szorgalmát és fegyelmzettségét is figyelembe véve.

Néhány szót szólnunk kell a napjainkban oly sokat emlegetett Tibetről is. Tibet az a birodalom, mely a béke és a megvilágosodás jelképe volt mindenkoron. Sajnos ez napjainkban nem jellemző a térségre. A közelmúltban történt zavargások megbolygatták a vidékre jellemző békét és harmóniát. A nép több mind 500 éve ma is Buddha tanait követi. Nekünk magyaroknak Tibet hallatán Kőrösi Csoma Sándor jut eszünkbe. A térséget kutató tudós 1819 januárjában kezdte meg nagy vállalkozását, melynek célja a magyar nemzet eredetének felkutatása volt.

Pekingbe minden szabad időnkben a város felfedezésére fordítottuk. Ez nem volt könnyű feladat, mert a 80 km hosszúságban elterülő város közel 14 millió lakosával számtalan látványosságot kínál. Peking a nagy kínai alföldön fekszik 150 km-nyire a tenger-től. A város 1421-ben kapta a Peking nevet, napjainkban Beijing néven emlegetik. Környéke festői szép, ottlétünkönkkor tobzódó színekbe öltözött fákkal, színes mezőkkel, magasba törő hegyekkel. A város koncentrikus gyűrűkben táguló, négyzethálós alaprajzú, sűrűn beépített térség. A régi várost elsődlegesen templomok, paloták, felhőkarcolók, sikátorok jellemzik. Ez utóbbiak hutoron néven ismeretesek és sűrűn hálózák be a várost. A paloták és templomok fedeleit sárgászöld vagy kék, fényes cserépszindelyek takarják. A modern Pekinget elsődlegesen széles sugárutak, ívelt felüljárók, felhőkarcolók, be-

vásárlóközpontok képviselik.

Peking leginkább több száz éves templomairól, palotáiról, pagodáiról ismert. Az utóbbi években a hutongok helyén hatalmas épületek emelkednek a város fölé. Ilyen a madárfészekre emlékeztető Nemzeti Stadion, a buborékokból épült Nemzeti Uszoda-központ és néhány tízfokos szögben egymás fölé hajló irodatorony. A madárfészek alakú Nemzeti Stadiont a svájci Jaques Herzog és Pierre de Neuron tervezte. A Madárfészek szakemberek szerint 36 év legjelentősebb stadion-építészeti eredménye. A Nemzeti Uszoda érdekessége, hogy az építők négyezer, levegővel töltött áttetsző műanyag buborékkal burkolták be a 17 ezer néző befogadására alkalmas csarnokot. Peking arculata nagy változásokon ment keresztül. Tradicionális kínai udvarházak, gyarak és jellegtelenséget lakótömbök sorait rombolták le, hogy hatalmas toronyházaknak, felhőkarcolóknak adjanak helyet. A Tiltott Város és a számos turistalátványosság kivételével a hutongok udvarházai gyakran válnak az útszélesítések és a nagyszabású építkezések áldozataivá.

Peking központját a Tiltott Város képezi, mely voltaképpen Kína legnagyobb palotaegyüttese. Palotamúzeum, avagy Gugong néven ismeretes. A 15. században épült, 500 éven keresztül 24 császár uralkodott innen. A kínai univerzum szimbolikus emléke, melyet egykoron a császári udvarnak és az előkelőségeknek tartottak fenn. Közembernek ide lépni tilos volt, csak császári engedéllyel léphetett be a közönsé-

ges halandó. Ming és Qing dinasztia császárainak volt otthona. 1949-ben, a Kínai Népköztársaság kikiáltásakor nyitották meg a nagyközönség számára. Hatalmas, téglalap alakú helyen fekszi, központja a Külső Udvar, az épületegyüttes legcsodálatosabb része. A falon belül olyan hangzatos nevű épületek láthatók mind az Égi Tisztaság Csarnoka, a Földi Nyugalom Palotája, a Császári Béke Terme, az Égi Tisztaság Kapuja – hogy csak néhányat említsünk. A Qing dinasztia korából származó 200 ezres könyvtára tudományos jelentőségű. Ebből 8000 kötetet nemzeti kincsé nyilvánítottak. Ezek a kalligráfiákat és festményeket tartalmazó könyvek felbecsülhetetlen értékűek. A Tiltott Város a Ming dinasztia idején épült 1407 és 1420 között. Rendkívül értékes kulturális és történelmi emléke. A világ legrégebbi palotaegyüttese. 1987 óta a világörökség része. Mind érdekesség említenem, hogy területe a Louvre-nál négyszer, a Kremlnél kétszer nagyobb beépített terület. A Tiltott Várost magas fal veszi körül. A falak magassága 9,7 méter, színük lilásvörös. Szobáinak száma eredetileg 9999 volt. Napjainkban a sok átalakítás következtében ez a szám csökkent. A helyiségek száma azért nem volt kerek szám, mert ezer helyiség csak az Ég Császáranak Mennyei Palotájában lehetett. A kilences volt a szimbolikus császári szám, mint ilyen valamennyi császári épületen megtaláljuk valamilyen formában. Példának okáért a császár által használt ajtókat 9x9 rézből készült díszgomb ékesíti, a lépcsőfokok száma mindenhol 9, vagy annak többszöröse. Hasonló módon az épületek ereszen kilenc kisebb állatfigura sorakozik, amennyiben császári szolgálatban voltak. Ezek a páratlan számú, víz képzetéhez társított állatfigurák a tűztől védték az épületeket. 3,5,7,9 számban jelennek meg az épületek ereszein és tetőőrzők néven emlegetik őket. Ugyanakkor egyfajta státusszimbólumok is, mert az alacsonyabb rangú arisztokráciát kevesebb ilyen állatfigurára illette. Amint már említettem a tetőcserepek mázas cserépből készültek, ahol a sárga szín a császárnak kijáró szín. És ha már színekről beszélünk, el kell mondanom, hogy a kínaiaknál a vörös

szín a jólét és boldogság szimbóluma. Amint láttuk a páratlan szám vissza-visszatér az építészeti részletekben.

A Tiltott Városba a magas, cinóbervörös falú Déli Kapun át léphetünk be. A kapu előtti téren mindig nagy a sokadalom, a tumultus. A Külső Udvarban emelkedik a Gondviselő Összhang csarnoka, melyen túl keskeny udvar látható, ahonnan kapuk vezetnek az udvar nyílt területére. Talán itt kell megemlítenem, hogy a csarnokok bejáratát oroszlán párok őrzik. A hím oroszlán lába alatt labda, a nőstény lába alatt kölyökoroszlán látható. Az épületek előtti udvarok érdekessége, hogy hatalmas bronzüstöknek adnak helyet, melyeket egykoron vízzel töltöttek meg, tűzoltás céljaira. Egyébként a víz és a tűz, e két elemi erő sokat foglalkoztatta a kínai építészeket. Bizonyítékok erre a fenn említett bronzüstök, valamint az épületek ereszeit díszítő állatfigurák, a tetőőrzők. Innen az Égi Tisztaság kapuján keresztül a Belső Udvarba jutunk, ahol három fényűző palota áll. A Belső Udvar délnyugati részében áll a Böjti Palota, ahol a császár böjtölt az áldozatok előtt. Ettől nem messze áll a Kilenc-sárkányos Fal, egy szép 31 m hosszú mázas kerámiával borított szellemfal. Itt kell megjegyezni, hogy a kínai sárkány kedvelt díszítő elem az építészetben. Különböző állatok keveréke: kígyóteste, szarvas agancsa, bikafüle, sólyomkarma, és halpikkelye van. Mágikus képességekkel rendelkezik. Az ötkarmú sárkány a császár hatalmát jelképezte, ezért kizárólag csak a császári épületeken alkalmazták. A kínai sárkány, ellentétben a nálunk ismert sárkány fogalmával, jótékony lény, védelmet és szerencsét biztosít.

2002-ben a Tiltott Város felújításához kezdtek, és ma már teljes pompájában látható a császári hatalmat szimbolizáló palotaegyüttes, ez a hatalmas beépített térség, mely valójában város a városban.

A Tiltott Városról a teljesség igénye nélkül beszéltünk, nagy általánosságban, hiszen e hatalmas terület bemutatása lényegesen több időt és teret igényelne.

Az Erdélyi egyházmegye ezer esztendeje (2.)

A török hódoltság és az önálló fejedelemség megszűnése után Erdély a Habsburgok keze alá jutott. Az 1690. október 16-án aláírt Diploma Leopoldium foglalkozott a vallások helyzetével is. A három nemzet és a négy bevett vallás jogintézménye nem változott. Az elégedetlen katolikusok hat pontban fogalmazták meg követeléseiket, melyek között a püspökállitás, a jezsuiták bejövetele és a templomépítés hangsúlyozottan szerepelt. A vitás kérdéseket az 1693. április 9-én kiadott pótdiploma rendezte. Előrelépés a templomépítés lehetősége lett. Igaz áttörést Ilyés András püspökké való kinevezése hozhatott volna – aki 1697. május 19-én a gyulafehérvári székesegyházban mutatta be szentmiséjét, – de a protestáns többségű Gubernium, vagyis Főkormányzók kiutasította Erdélyből. Fontos haladás volt, amikor 1698. november 17-én a jezsuiták újra megnyithatták kolozsvári akadémiájukat, amelyben a megalapítása óta tanító 744 páter keze alatt több mint 20 ezer tanítvány végzett. A katolikus hit egyik oszlopa, altorjai Apor István kincstárnok jóvoltából fiúnevelő intézet és nemesi konviktus létesült, mely 1733-ban felvette a Báthory–Apor Szeminárium nevet.

II. Rákóczi Ferenc megengedő, nagyvonalú magyarországi egyházpoltikája nem hatotta meg az erdélyi rendeket, és nem járultak hozzá az erdélyi katolikus püspökség visszaállításához. A katolikus restauráció III. Károly idején erősödött fel annyira, hogy 1713-ban báró csíkkarcfalvi Mártonfi György személyében erdélyi megyéspüspököt nevezett ki, aki Alvincről Gyulafehérvárra helyezte székhelyét, amit már a Gubernium jóváhagyásával foglalt el. A rekatolizációért folytatott küzdelemben Mária Terézia segítségével Klobusiczky Ferenc püspök érte el a legnagyobb eredményt, az 1744. évi országgyűlés eltörölte a katolikusra nézve jogsértő törvénycikkeket, és garantálta, hogy a jövőben nem lesz vita tárgya a katolikus püspökség. Utóda, szalai báró Sztoyka Zsigmond 1753-ban megteremtette az egyházmegyei papnevelő intézet alapját.

Mária Terézia különös hangsúlyt fektetett a közoktatásra, tanítási rendszerét a Ratio educationis foglalta össze. A jezsuita rend 1773-as megszüntetése után kolozsvári kollégiumaikat a királynő a másik tanító rend, a piaristák kezére bízta. A többi szerzetesrend is eredményesen működött Erdélyben. A ferencesek Csíksomlyón nyomdát üzemeltettek és 1729-ben Szent István királyról nevezett, önálló rendtartomány rangjára emelkedtek. A minoriták újraindították kantai iskolájukat. Az apácarendek közül akkor egyedül az orsolyiták folytattak tanítói működést Nagyszebenben.

A Catholica Commissiót – a Katolikus Bizottságot – 1767. március 4-én kelt leiratával Mária Terézia

léptette érvénybe. Kizárólag katolikus férfiakból állt, ülésén a gubernátor elnökölt. Először az erdélyi római katolikus vallásalap feladata volt a jezsuiták vagyionának a kezelése, amit Mária Terézia megszerzett és az egyházmegyének adományozott. A bizottság kezelte a luzitániai, a portugáliai jezsuiták missziós pénzt, illetve az erdélyi katolikus vallásalapot, majd az árvaház-, a tanulmányi- és az ösztöndíjalapot. II. József a bizottságot egyházira és tanulmányira osztotta. Az általa képviselt jozefinizmus a felvilágosult abszolutizmus elveit tükrözte, melyek elenyésző hatással voltak az erdélyi katolicizmusra. Gróf Batthyány Ignác püspök a gyulafehérvári könyvtár-alapításával halhatatlanná tette nevét. A bibliotéka és a csillagvizsgáló felállításával és működtetésével többet áldozott, mint Széchényi Ferenc gróf az általa alapított múzeumra és könyvtárra. Nemcsak a könyvek világában élt, a valóságot is jól látta. Megrendítően szókimondó levélben tájékoztatta VI. Piusz pápát a csángók közé küldött olasz minoriták tevékenységéről, akik „*a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmiképpen sem képesek maguk között – főképpen a magyart – megtűrni*”. Tiszttában volt a papnevelés fontosságával, Kolozsvárt Loyolai Szent Ignácra nevezett növeldét állított fel, amely 1786-ig működött. Amikor II. Lipót megszüntette a központi szemináriumokat, az egykori trinitárius templomból lett Batthyaneum melletti volt kolostorrészt jelölte ki papnevelőnek.

Szepeszy Ignác püspök bizonyos intézkedései annyira meghatározóak voltak, hogy azokban találhatjuk meg Haynald Lajos és Márton Áron egyes elhatározásainak, szándékainak origóját. Az 1822. április 17-én megtartott egyházmegyei zsinaton hozott határozatokat tartalmazó *Statuta Almae Dioecesis Transylvaniae anno 1822. die 17. Aprilis in Synodo Dioecessano publicata et concordibus votis approbata* (Claudiopoli, 1822) című kiadványt a Szentszék rendkívüli ügyek kongregációja kivizsgálta, és arra kötelezte az erdélyi püspököt, hogy vonja vissza végzéseit, amelyekben – messze megelőzve korát – az 1962–65-ös II. Vatikáni Zsinat liturgikus mozgalmának hangvétele érződött. Nemzeti érzéseit az ügyhöz méltó vérmérséklettel az országgyűlésen is megvallotta. Püspöki keresztjét letéve adott nyomatékok szavainak: „*most nem mint püspök, hanem mint magyar beszélek*”.

Utóda, tusnádi Kovács Miklós hivatali működésére esett az 1848–49. évi szabadságharc időszaka. A magyar felelős kormány kinevezése után, augusztus utolsó napjaira szervező gyűlést hívott össze, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státust ismét a régi ügykörével léptethessék életbe. A státusgyűlésen kidolgozták a Státus szabályzatát, és egy 24 tagú, állandó

bizottságot állítottak fel. A megszületett tervezetet felterjesztették a nádornak és a minisztériumnak. Az időközben bekövetkezett történelmi változások nem adtak lehetőséget a válaszok megfogalmazására. Tusnádi Kovács Miklóst az adakozó jelzővel illették, mivel nagy összegekkel támogatta a tudományos és az egyházi intézményeket, így a kolozsvári székhelyű Erdélyi Múzeum-Egyesületet, illetve az 1848–1849-es események alatt megrongálódott templomokat. A szabadságharc leverése utáni megtorlás az egyházi személyeket sem kímélte, amit megmagyarázhat egy korabeli hivatalos állásfoglalás: „A felforgatási korszak alatt éppen az ifjabb katolikus papság szelteme vala megromolva.” Akik pályájukon maradhattak, egyházi ügybuzgóságuk mellett romolhatatlan hazafiságukat is megőrizték és továbbadták.

Haynald Lajos a Bach-korszak idején lett erdélyi püspök, akinek életfilozófiája a törvényesség követése volt. Nagy terve volt az egyházmegye érseki rangra emelése, amely Kunszt József kalocsai érsek sértett hiúságán bukkott meg. Létrehozta a csíksomlyói tanítóképzőt, erősítette a nőnevelést. Az egyházmegye akkor gazdagodott a szatmári irgalmas és ferences nővérekkel. Nem akart a hatalom játékszerévé válni, sem eszköze lenni, ezért lemondásra kényszerítették. Hídvégi gróf Mikó Imre volt kormányzó a magyar alkotmány bajnokát búcsúztatta a távozó püspökben.

Haynald utóda, gyergyószentmiklósi Fogarasy Mihály püspök lett, aki a legnagyobb figyelmet az iskolaügynek szentelte, a katolikus népiskolákat támogatta. Az Erdélyi Római Katolikus Státus történetében az 1866. esztendő mérföldkönek tekinthető. A Kolozsváron, január 10-én tartott státusgyűlésen az új korviszonyoknak megfelelő Szabályzatot készítettek. Fogarasy elnöklete alatt és az ő tervezete alapján állapították meg a státusgyűlés tagsági szervezetét és hatáskörét. Gyulafehérváron felhúztatta a ma Fogarasy-szárnynak nevezett épületet és a Püspöki Lyceum 7. és 8. osztályos tanulóiból felállította a kisszemináriumot. 1873-ban, aranymiséje emlékére alapítványt hozott létre egy római katolikus egyetem – *Főtanoda – Lyceum Academicum* – felépítésére. Szándékát az magyarázhatja, hogy az egy évvel korábban megnyílt kolozsvári Tudományegyetemen nem állítottak fel teológiai kart.

A 19. és a 20. század fordulóján előnytelen politikai és társadalmi viszonyok vártak a római katolikus egyházra, így az erdélyi egyházmegyére s új püspökére. A konzervatív neveltetésű, jólelkű, a hamisságtól irtózó, gyenge testalkatú, székhelyi előnévvel rendelkező grófi család sarja: Majláth Gusztáv Károly megyéspüspök tisztán látta és 1898-as körlevelében nyíltan szövé is tette az általánosan eluralkodott „*hitközöny és vallástalanság*” összetett problémakörét. A kor vallásellenes mozgalmait elleni hathatós fellépés érdekében – ugyancsak a püspök kifejezése – „*a dermesztő lelki közöny idején*” elsősorban a tanuló ifjúság vallási nevelését szorgalmazta. Egyházi tevékenységének, főpásztori munkásságának állandósult jelzője mindent kifejez: „*a diákok püspöke*”. Minden vagyonát az iskolákra áldozta. Nemcsak személyesen látogatta, gyóntatta a gyermekeket, mindig szakított időt a beszélgetésre. És a méretes zsebekben mindig ott volt a cukorka...

A katolikus nevelés legerősebb bástyái közé tar-

toztak az iskolák. Az oktatási feladatok ellátását Magyarországon az igen elterjedt tanító rendek végezték. A női rendek 2848 apácája közül a Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek 37, az orsolyiták hét, az angolkisasszonyok öt iskolában működtek. A férfi rendek 646 szerzetese – bencések, ciszterciek, premonstreiek, piaristák, jezsuiták, ferencesek – 65 fiú középiskolában végeztek tanító-nevelő munkát. A szociális és karitatív feladatok ellátását is gondosan megszervezték. Betegápolással 1862 apáca foglalkozott. A legelterjedtebbek az Irgalmas Nővérek voltak, akik 101 helységben tartottak fenn házat, emellett 40 kórházat, illetve árvaházat is vezettek. A múlt századforduló időszakában az egész történelmi Magyarországon 214 kolostorban 2139 szerzetes és 418 rendházban 5451 apáca élt és munkálkodott.

Majláth Gusztáv Károly egyházpolitikájának két sarokköve volt: a Szentszék iránti hűség és a papjaiba vetett bizalom. Nagy nevelőként megnyerte papjait is, testvérként és barátként állt előttük. Püspöki szolgálatát két részben szokták értékelni, amely között a cezúra 1920, az egyházmegyére, a püspökségre is döntő hatást gyakorló esztendő.

Nagyon fontos és elgondolkodtató számokat tükröz a statisztika. Az erdélyi egyházmegye területén a lakossága vallási megoszlás szerint az 1901. évi népszámláláskor: római katolikus 333508; görög katolikus 694211; görög keleti 766919; lutheránus 224291; református 364848; unitárius 64495; izraelita 53369. Láthatóan nincs szó számbeli fölényről.

1913. július 7-ére, Gyulafehérvárra egyházmegyei zsinatot hívott össze a püspök. A zsinati végzés a pápai enciklika szellemében hangsúlyozta, hogy nem „*sekrestyés papokat*”, hanem „*a mai korban az igaz hit védői*” feladatkörében szolgáló lelkipásztorokat akar nevelni. A szentségekről szóló rész újdonsága, hogy megtiltották a háznál történő keresztelést és a keresztség felvételének elhúzódsát. A határozatok harmadik részében kiemelték, hogy iskolai vallásoktatáson hetenként kétszer kell a lelkipásztornak megjelennie.

A kitört világháború új, a békeidőben megszokott feladatoktól merőben különböző kötelezettségeket rótt a katolikus egyházra. Szükség volt a háborúba vonuló, az ütközetbe induló katonák vallási előkészítésére, lelki gondozására, a táborokban, kórházakban levők ellátására, valamint a hadiárvák támogatására, az otthon maradtak megnyugtatására. Csak az ateisták, vagy a vallással, az egyházzal szembe helyezkedők hihették és terjeszthették, hogy a papok a katonák fegyvereit áldották meg. Ilyet nem is tehetek volna, a szeretet krisztusi parancsa teljes ellentétben van az ölésre, gyilkolásra való felbujtással. A katonapapok, a tábori lelkészek a halálba induló katonák lelkét készítették elő vallásos hitük alapján és az egyház lehetőségei szerint.

A gyorsan váltakozó forradalmi és ellenforradalmi események, a román megszállás egyaránt kemény próbatételek elé állította a római katolikus egyházat. 1918. november 15-én Majláth Gusztáv Károly kezdeményezésére értekezleten találkozott az erdélyi magyar egyházakat képviselő Ravasz László református egyházkerületi főjegyző, Boér Elek református egyházkerületi főgondnok, Ferencz József unitárius püspök, Kirchknopf Gusztáv lutheránus lelkész. A tanácskozáson közös álláspontot

alakítottak ki: „*Mi szabad, boldog és hű testvéreket akarunk e földön látni és azért dolgozunk és imádkozunk, hogy megszűnjék e honban az a régi átok, amit itt az egy Atya gyermekeit elválasztotta és egymás ellenségévé tette. [...] Intünk ezért titeket, atyánkfiait, hogy szűnjék meg a régi bizalmatlankodás, kicsinyeskedés, érzékenykedés és idegenkedés; [...] vessünk fátylat azokra az emlékekre, amelyeket kölcsönösen mélyen fájjalunk*”. Az 1918. december 1-i gyulafehérvári román nemzetgyűlés által elfogadott határozatok alapján, a fegyverek árnyékában 1919-től már a Román Kormányzótanács gyakorolta a hatalmat a megszállt területeken. A közállapotokat jól érzékelteti – a fellegrvári börtönt maga is megjárt – Hirschler József pápai prelátus, kolozsvári plébános 1919. augusztus 27-én, Márki Sándor egyetemi tanárhoz írt levelének részlete: „*Ha Sándor Bátyámnak nincsen terhére, és nem fél, hogy elfogják, megkérnélek, légy szíves látogass meg engem holnap de. 10 órákor.*”

Az elszenvedett háborús vereség és azt követő békeszerződés következtében Erdélyben főhatalomváltás következett be, a Román Királyság része lett. Az erdélyi egyházmegye területét a hatalomváltás nem érintette, a püspökség és a tíz kanonok vezette káptalan székhelye Gyulafehérvár maradt. Közigazgatásilag 16 esperesi kerületre és 251 plébániára oszlott. Érdemes újra rápillantani Erdély és a román főhatalom alá került részek népességének felekezeti megoszlására az 1919-es, még megbízható adatok szerint: római katolikus 910601, református 696320, evangélikus 266191, unitárius 67374, izraelita 170943, görög katolikus 1274935, görög keleti 1815854. Az azonos jogállású erdélyi magyar püspökök az eredményesebb fellépés érdekében, a korábban elkezdett együttműködés folytatásaként 1920. július 24-én egyesítették erőiket és megalakították a magyar egyházak felekezeti központi tanácsát. A légkör enyhüléséhez nagymértékben hozzájárult a felekezeti püspökök hűségesküjének letétele, amelyre 1921. május 19-én a bukaresti királyi palota tróntermében került sor. Elsőként Majláth Gusztáv Károly erdélyi, Glattfelder Gyula csanádi és Teutsch szász lutheránus püspök az egyház hivatalos nyelvén, latinul tették le I. Ferdinánd király kezébe esküjüket. Kompromisszumos megoldás született, mert a király nem tudott magyarul, a püspökök pedig nem tudtak románul.

A konkordátum törvénybe iktatása előtt, 1928. március 31-én fogadta el a szenátus a kultusz törvényt. Legfontosabb rendelkezése az állam és az egyházak viszonyának szabályozása volt. Az egyházakat öt csoportba sorolták: 1. uralkodó egyház (ortodox), 2. kiváltságos egyház (görög katolikus), 3. történelmi egyházak (latin, rutén, görög és örmény szertartású katolikus, református, evangélikus, unitárius, zsidó), 4. elismert egyház (baptista) és az 5. el nem ismert egyházak (nazarénusok, adventisták).

A törvényt más megkülönböztetést is tett: két román felekezettet nevezett csak egyháznak, az összes többi kultusznak.

Az 1929. július 7-én ratifikált Konkordátum, a Vatikán és Románia államközi kapcsolatát szabályozó szerződés hátrányos megállapodásokat tartalmazott az erdélyi egyházmegyére. A latin szertartású egyházmegyéket kivétel nélkül a bukaresti érseki székhelyű egyháztartományban egyesítette. Az akkor ki-

lencsáz esztendő, 400 000 hívőt számláló erdélyi püspökség helyett az 1883-ban alapított, 70 000 hívőjű bukaresti püspökséget emelte érseki rangra. Az új érsekség alá helyezte az ősi – erdélyi – névhasználat helyett immár gyulafehérvárinak nevezett püspökséget. A kolozsvári minorita templomot és rendházat a pápa tulajdonjogának fenntartásával örök használatra, a kolozsmonostori római katolikus – közhasználatban Kálvária – templomot 25 évre, 1924-től 1949-ig engedte át a görög katolikus egyháznak. A diplomáciai tárgyalások háttérben az unitus egyház kiterjesztésének nagy ívű elképzelése áll. A görög katolikusok vezetői arra számítottak, hogy megnövekszik az ortodox egyházzal szembeni térnyerésük. Ezek a reménysek a szentszéki diplomácia jövőképeiben megfogalmazott elképzelésekkel is találkoztak. A Konkordátum egyik legnagyobb hibája volt, hogy a több évszázada működő Erdélyi Római Katolikus Státus szó szerint nem szerepelt a szövegben. Folyamatos támadták, legelszántabban Onisifor Ghiбу kolozsvári egyetemi tanár. A Státus ügye 1932. május 30-án, a Római Egyezményben, az Accordban jogilag rendeződött. Ősi elnevezését megváltoztatták, új neve hivatalosan a Gyulafehérvári Latin szertartású Katolikus Egyházmegye Tanácsa lett. Az új egyezmény a kolozsvári piarista templomot is érintette: lehetőséget biztosított a görög katolikus egyháznak, hogy minden vasár- és ünnepnapon szentmisét tarthasson a „*görög-román tanuló ifjúság*” lelki szükségleteinek kielégítésére.

A magyar ifjúság lelki szükségleteire már nem ügyeltek annyira az állam emberei. Majláth Gusztáv Károlynak különösen fájt az egyházi iskolák és a gyermekek helyzete. Ahogyan Márki Sándornak írt levelében kifejtette: „*Minket magyar nyelvű katolikus iskoláink sorsa nyugtalanít ma legjobban. Iskoláinkat garmadával zárja be vagy foglalja le saját céljaira a román kormány, a teljesíthetetlen miniszteri rendeletek özöne derékba törő megmaradt iskoláink működését, ó-királyságbeli magyarral egy szót sem tudó tanerőkkel árasztják el színtiszta magyar (székely) városainkat és községeinket, s az új iskolai törvénnyel próbálják megadni iskoláinknak az utolsó kegyelemdőfést.*” Tanulságos a magyar és a román felekezeti elemi iskolai tanítók számarányának összehasonlítása. Az 1920-as hatalomváltás időszakában a volt magyar részekben 1124 görög katolikus és 1535 görög keleti, összesen 2659 román tanító működött. Az 1930/31. tanévben az erdélyi püspökség területén 417 magyar felekezeti tanító, a négy püspöki egyházmegyében összesen 612 tanító oktatott.

A kisajátítási és agrártörvények alkalmazása során óriási földterületeket, iskolai, alapítványi birtokokat vettek el az erdélyi történelmi egyházaktól. Az 1921-es harmadik agrárreform során az erdélyi püspökség 43890 kataszteri holdjából 6333-at hagytak meg. A magyar egyházak 371614 holdnyi birtokának 85%-át elvették.

A sok küzdelem és megpróbáltatás miatt sokat romlott Majláth Gusztáv Károly egészségi állapota, ezért 1938. május 18-án lemondott püspökségéről. Az utódlási joggal kinevezett Vorbuchner Adolf segédpüspök részt vett a május 25. és 29. között Budapesten megrendezett XXXIV. Eucharisztikus Kongresszuson, ahol a romániai zarándokoknak celebrált misét. Nem sokkal később, szeptember 10-én meghalt. Miután csak néhány hónapig kormányozhatta

az egyházmegyét, jelentős eredmények nem fűződhetek a nevéhez. A népnevelés gondolatától megérintve, megírta az erdélyi püspökség – az ő megfogalmazásában – népszerű történetét.

Vorbuchner utódát – Majláth lelki fiát – Márton Áron gyulafehérvári egyházmegyei apostoli kormányzót, kolozsvári plébánost 1939. február 12-én szentelték püspökké a kolozsvári Szent Mihály-templomban. Egész életét jellemezte jelmondata: *Non recuso laborem*. (Nem futamodom meg a munka elől). 1940. március 18-án elhunyt Majláth Gusztáv Károly. Áron püspök gyászkeretes pásztorlevélben búcsúztatta, amelyben rámutatott, hogy elődje egész életét végigkísérte két fogalom: kereszténység és magyarság. Ez a két idea a ragaszkodásban egyesült egymással, melyet egykoron Majláth Gusztáv Károly úgy fogalmazott meg, hogy jegyességet váltott Erdéllyel, s nem akarja otthagyni haláláig.

1940. augusztus 30-án hirdették ki a második bécsi döntést Erdély kettéválasztásáról, mely maga után vonta az erdélyi egyházmegye szétszakítását is. A dél-erdélyi rész a megyéspüspök székhelyével, Gyulafehérvárral, a káptalannal, 86 plébániával, 105 lelkipástorral és 86 000 hívővel Romániában maradt. Észak-Erdélyben Sándor Imre püspöki helytartó irányítása alatt, 179 plébániával és helyi lelkészszéggel, 221 lelkipástor gondozása alatt álló 317 000 hívővel Püspöki Általános Helytartóságot állítottak fel.

1944. március 19-én Magyarország története egyik legsúlyosabb mélypontjára zuhant, amikor az országot megszállták a németek. Egy hét múlva, március 27-én Kolozsvárra is bevonultak és a gettók kialakítása után elkezdődött az embervadászat. Május 18-án volt egy főpásztor Kolozsvárt, aki felemelte a szavát az embertelenség ellen és a szöszékről hirdette, hogy „*Krisztusban mindnyájan egymás testvérei vagyunk. A felebaráti szeretet parancsának nyílt vállalása és érvényesítése ma inkább kötelességünk, mint nyugalmas időkben. [...] Értésültem, hogy híveim az egyházmegye legeleketibb határától kezdve mélyeséges megdöbbenéssel fogadták ismert személyiségek szabadságának korlátozásáról és bizonytalan sorsáról elterjedt híreket. Ugyanígy aggodalommal kísérték a zsidók ellen az utóbbi időkben végrehajtott intézkedéseket.*” Levelet írt az ügyben eljáró hatóságok vezetőihez, kérve az embertelenségek leállítását, megakadályozását, vagy legalább a cselekvő részvétel felfüggesztését. Márton Áron utasítására rendházakban, zárdákban, egyházi iskolákban bújtatták az üldözött zsidókat. 2000. június 20-án az üldözöttek melletti bátor kiállásának egykori helyszínén, post mortem kapta meg Márton Áron az izraeli Yad Vasem Intézet elismeréséül *A világ igaz embere* oklevelet és emlékérmét.

Románia kiugrása a háborúból, átállása 1944. augusztus 23-a után Márton Áron utasította az egyházmegye papjait, hogy mindenki maradjon a helyén, mert távozásuk pánikot, tömeges menekülést keltethetne. Az egyházak közreműködésének köszönhetően létrejött a társadalmi összefogás, a Dálnoki Veress Lajos vezérezredes irányította magyar hadsereg harc nélkül kivonult, így Kolozsvár nem vált frontvárossá. A megszálló szovjet csapatok általános erőszakoskodásait azonban nem lehetett elkerülni. Számos katolikus papot, jezsuita szerzetest, hittantanárt hurcoltak el és zártak internálótáborokba.

A második világháború befejezését követően Eu-

ropa ismét az újrendezés előtt állt. Márton Áron püspök az 1945-ben kiadott VIII. számú körlevelében kifejezte reményét, hogy most valami más, valami jó indul el: „*Európa, sőt az egész világ a keresztben remél. Érti, hogy mindazzal szemben, ami gyötrődését okozza, nyíltan csak az evangélium szállt szembe s szebb jövőt is csak Krisztussal kezdhet*”. Papjaitól három dolgot kért: mindenek felett a lelkek üdvéért munkálkodjanak, feddhetetlen életet éljenek és politikával semmilyen módon ne foglalkozzanak.

Az erdélyi római katolikus egyház papsága 1945-ben még soha nem volt olyan közel ahhoz, hogy tagjai közül kerüljön ki az esztergomi érsek. A hat jelölt közül Márton Áron neve a második helyen szerepelt. Vezetői képességeinek elismertségére jellemző, hogy Horthy István halála után még az is felmerült, legyen ő a kormányzó-helyettes. A Vatikán a listán nem szereplő Mindszenty József veszprémi püspököt nevezte ki esztergomi érsekké.

1948 a nagy fordulat éve volt Romániában. Az augusztus 3-án életbe lépő tanügyi reform, a 175. számú rendelet állami tulajdonba vette az egyházi tanintézeteket. A katolikus egyházat anyagi alapjaitól, ingatlanaitól, majd intézményeitől is megfosztották. Az 1948-as esztendő a kommunista hatalom berendezkedésének, az 1949-es pedig kiteljesedésének éve volt Romániában. Az erdélyi egyházmegye lefejezése június 21-én, Márton Áron letartóztatásával következett be.

A levéltárak megnyitása után, a források, a korabeli okmányok áttanulmányozása mellett a történet-szeknek remélhetőleg lehetőségük lesz az 1949 utáni időszak Romániája tárgyilagossá, objektív történetének megírására, az igazság feltárására, a múlt elszámoltatására.

Ha most innen, a 21. századból visszatekintünk az erdélyi egyházmegye erőszakkal, elnyomatással, áldozatokkal, szenvedésekkel, megpróbáltatásokkal nehezített, de a Gondviselés segítségével maga mögött hagyott ezer esztendejére, nem látjuk sehol az egykor ellene törő, sötét erőket. *Flavit Deus et dissipati sunt* (Fújt egyet az Isten és megsemmisültek).

A jubileum jó alkalom arra, hogy – Isten szolgája, II. János Pál pápa szavait idézve – hálával emlékezzünk a múltra, szenvedéllyel éljük a jelent, és bizalommal tekintünk a jövő felé, hangsúlyozták az erdélyi egyházmegye elöljárói Csíksomlyón, a milleniumi évnyitó ünnepi szentmiséjén. A püspökség-alapító Szent István király, amikor Magyarországot Jézus Krisztus édesanyjának, Szűz Máriának az oltalma alá helyezte, beleértette hadi és egyházi sikereinek egyik színhelyét, Erdélyt is. Felajánlásának elfogadása és visszaigazolása lehet, hogy az alapítás korabeli gyulafehérvári székesegyháznak éppen az a déli kapuja maradt meg, amelynek timpanonjában a trónon ülő Krisztus bal kezében az élet könyvét tartja, jobbával pedig áldást oszt. Ennek a szimbólumként értelmezhető égi jelnek nemcsak reményében, hanem biztos tudatában kívánok a millenniumát ünneplő erdélyi egyházmegyének sikeres és az óhajtott teljes egységet meghozó újabb ezer esztendő.

Dsida Jenő Abafáján

Dsida Jenő a két világháború közti erdélyi magyar líra nagy ígérete, aki rövid élete (31 év) alatt olyan életművet hozott létre, amely úgy volt erdélyi, vagyis úgy folytatta az erdélyi költészet legnemesebb hagyományait, hogy egyben a modern európai költészet követelményeinek is megfelelt.

Dsida 1928 novemberében került Abafájára, ahol két évig volt a Huszár báró gyermekeinek nevelője, miközben jogi tanulmányokat végzett, s ezért feljárt Kolozsvárra vizsgázni. A jogi egyetemet sohasem fejezte be, helyette az irodalom lesz a kenyérkeresete. Néhány Abafájáról írott levelét olvasván, arra a következtetésre jutottam, hogy a 21 éves ifjú még nem volt távol szüleitől, akikhez nagyon szoros kapcsolat fűzte. A bárói kastélyban meg van elégedve szobájával és a kozttal, amely kitűnő. Részletesen leírja, sőt le is rajzolja édesanyjának a szobáját, amelyben lakik, s amely nagyon egyszerű és kényelmes. Leírja a környező tájat, a kastélyt, az időjárást. Megjegyzi, hogy Abafáján zordabb, hidegebb a tél vége, mint Kolozsváron. Nagy hidegekben nem lehet kimenni még a kastély ajtajába sem a farkasoktól. Máskor elragadtatással ír a gyönyörű kilátásról, a szép hőéséről. A kastélyt vastag falaival olyanak tartja, mint egy vár. Nagy

pántos ablakok, erős zsaluk vannak, amelyek meghiúsítják a betörők gyakori kísérleteit, a cselédség éjszaka fegyvert visel. Huszonöt év alatt legalább tizenöt-husz betörőt csipett fülön a komornyik, rossz nép lakik arrafelé, de még sohase sikerült nekik gyümölcsön kívül egyebet lopni.

Kezdetben magányosnak érzi magát, szüleinek panaszkodik, állandó honvágy gyötri, hiányzik az otthoni szeretet és az értelmes beszéd, vagyis olyan személyek társasága, akikkel el tudna beszélgetni. Ezért jó néven veszi a vécsi báró meghívását. Meg is jegyzi, hogy alig várja, hogy elbeszélgeszen vele.

A kastély lakóiról is nyilatkozik: említi Charley bárót, aki nagy vadász, a kis bárógyerekekről nagy szeretettel ír, a kis baronesszeket még táncolni is tanítja. A kastély úrnőjét néhány mondatban frappánsan jellemzi: „A bárónő kiismerhetetlen. Csöndes és fenséges, és zordon, akár Zeusz az Olymposzon. Magába vonult, zárkózott, egyáltalán nem közlékeny, és a gyerekekhez roppant szigorú. Még a két fiú is fél tőle.”

Szászrégenben több jó baráttra tett szert, igazi társasági életet élt. Ekkor írta a Régeniász című versét, amelyben szerepel több régeni ismerőse, és amelyet először a hetvenes években közölt A Hét című folyóirat.

Dsida Jenő

Ekkor már többen olvassák verseit, megbecsülik, Marosvásárhelyre is többször meghívják estélyekre, irodalmi estekre, ahol igazi szellemi társakra talál. Itt találkozik Molter Károllyal, Kemény Jánossal, Szentimrei Jenővel, Berde Máriával, Bánffy Miklóssal, Teleki grófokkal, valamint az erdélyi arisztokrácia és szellemi élet más kiválóságaival. „Csupa szellemes, okos, jókedvű ember” – írja Dsida. Ő lesz a társaság kedvence, de mivel nagyon szerény ember volt, nem igazán örvendett a nagy ünneplésnek. Részt vett a Kemény Zsigmond Társaság ülésén is, amelynek akkori elnöke Kemény János volt, eljárt az Újságíró Klubba is, sőt a Miss Marosvásárhely verseny zsűrijének a tagja is volt.

Egyéves abafáji tartózkodása alatt írt leveleiből sok mindent megtudunk Dsidáról, az emberéről, betegségéről, törekeny egészségéről, vívódó, érzékeny lelkéről, s talán ezeket a leveleket olvasván jobban megértjük költészetének mélységeit is. Majdnem dokumentumszerű leírást kapunk az abafáji kastélyról és lakóiról. Érdekes, színes olvasmányok, s talán a régeniek számára különösen vonzóak, mivel számunkra Dsida szelleme itt van a közelben, Abafáján, s ezt a kultúrtörténeti kuriózumot elevenen kell tartani az itt élők és az ide látogatók lelkében.

Az abafáji Huszár-kastély

LAPOK A NAGYENYEDI IPAROS ÖNKÉPZŐKÖR TÖRTÉNETÉBŐL 1.

Tellár Ágnes emlékének ajánlom.

*„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent.
A szavakat is.”*

(Kányádi Sándor)

Százhusz évvel ezelőtt egy néhány lelkes fiatal enyedi mesterember elhatározta, hogy szervezett formába foglalja az iparosművelés nemes törekvéseit. Így született meg a Nagyenyedi Iparos Önképzőkör, amely hat évtizeden át magas színvonalon képviselte a nagy számú enyedi iparos önképzését. Az évforduló kapcsán emlékezzünk egy végleg letűnt korszak hősies küzdelmeire, keltsük életre az egykori „kicsi magyar város”, „a műzsák álmodó és nagyratörő város”-ának szorgalmas polgárait, akik munkájukkal a maguk kis körében történelmet írtak.

Az első huszonöt év

Az 1885-i budapesti országos kiállításon kereskedők és iparosok előtt Dobránszky Péter budapesti műegyetemi tanár, a gyergyószentmiklósi kerület egykori országgyűlési képviselője, Feladatainkról keleti hazarészünkben című előadásában többek között ezt mondta: „Erdélyt az okos Tuhutum nem elég jól foglalta el, újra kell meghódítanunk. Erre a kereskedelem, s főképp az iparosság van hivatva. Az iparosnak nincs szüksége szántóföldre, legelőre, még csak saját házra sincs. Kevés szerszámmal, ügyességgel, kitarással, józan étellel, műveltséget ápol, terjeszt. És hódít vele, jobban, mint Tuhutum. Törekedjenek iparosaink Erdélyt igazán meghódítani.”

Az előadás hatására egy Gergelyi István nevű, veszprémi születésű huszonnégy éves szabósegéd elhatározta, hogy Erdélybe jön. Gergelyi 1888 tavaszán Enyedre érkezett és beállt segédnek, bekapcsolódik az enyedi iparosok, már korábban is létező művelődési tevékenységébe. Egy ifjúsági majális alkalmával felhívja iparos társai figyelmét arra, hogy a hasonló rendezvények bevételeit nem szabad reggelig tartó mulatozásokon elpazarolni, hanem hasznos célra kell fordítani. Gergelyi a Közérdek 1888. július 15-i számában Felhívást közöl Nagyenyed város iparosaihoz és iparos ifjúságához, melyben egyebek mellett ez olvasható: „*Fel tehát ifjú társaim, egyesüljünk, gyűljünk össze mennél többen e zászló alá, melyen e jelszó dísztlik: Egyetértés, Testvériség, Haladás, ne maradjon közülnk el senki, ha mind ott lesziünk, a zászló diadalmaskodni fog.*” Az elvetett mag hamarosan nemes talajra hullt!

Gergelyi kezdeményezésére mintegy ötven iparos ifjú elhatározta az „*iparos ifjúsági önképzőkör és betegségélyező egyesület*” létrehozását. Köztük van: Willersdorfer Antal asztalos, akinek Rózsa utcai műhelyében gyülekeztek esténként, hogy Gergelyivel megbeszéljék a teendőket. (Meseriaşilor utca 6. sz.) 1888. július 22-én a városháza dísztermében gyűltek össze „*a meghívott iparos urak és iparos ifjakon kívül (százon felül) még pár érdeklődő is megjelent a szíveskedett*”, ahol ideiglenes elnöknek megválasztották Dunai Albert kalaposmestert és a szervező bizottságot, amelyben 15 mester és 12 segéd vett részt.

Az alapszabály alkotó és választó közgyűlésre 1888. augusztus 10-én került sor, ahol megválasztották a vezetőséget és elfogadták az alapszabályzatot, melynek tervezetét Gergelyi szegedi, losonci, békéscsabai és veszprémi egyesületek alapszabályzatai mintájára dolgozott ki. Az elnök Lázár Károly sütőmester lett, a titkár Dunai György (később elnök), majd Jeney Elek, jegyző Gergelyi István szabósegéd, pénztáros Jakab Károly szabómester, gazda Tőkés Imre mészáros mester, orvosuk Rákossy Bálint volt, ezen kívül ellenőrt, könyvtárost és tizennyolc tagú választmányt is megszavaztak. Megalakulásakor az egyesületnek 114 tagja volt. A kör működéskéhez szükséges anyagi alapot a tagdíjak és a pártoló tagok adományai biztosították.

A székház gondját ideiglenesen Dunai Albert oldotta meg, aki újonnan épült Porond utcai házáat egy fél évre ingyen a Kör rendelkezésére bocsátotta. „*A fellobogózt új házban hozzák a határozatot, hogy Katalin-napi táncmulatságot rendeznek*” – írja Váró Ferenc, az Önképzőkör negyedszázados történetének megírója. Már ekkor elhatározták a téli vasárnapi felolvasások szervezését is. Az olvasószobába hírlapokat, szaklapokat rendelnek, kottákat (hangjegykönyveket), biliárdot vásárolnak. Az ideiglenes székházban biztosították az iparosok segédek elszállásolását is.

A kitartó munka eredményeképpen a taglétszám 1889 első hetében 154-re nőtt.

A félév lejártá után a Kör a Dunai-házból bérelt székházba költözik a főtéri (a patak melletti) Marton-ház utcára néző emeleti részébe.

Az 1889. évi farsangi dalestélyen történt incidens következtében Gergelyi lemond a jegyzői tisztről, ugyanis az önálló vámterületről ott elhangzott beszéde nem tetszett Kovács Gyula polgármesternek és másoknak sem, akik a szociális és anarchikus eszméktől féltették a várost.

1889. szeptember 22-én a rendes közgyűlésen elkezdik a végleges szervezkedést. Elnökül választják Török Dániel városi első tanácsost, Gyulafehérvár város későbbi főispánját. „*A tekintélyes, ékesszóló, békességszerető, barátságos, népszerű nevű férfiú egyfelől küldetést, másfelől hivatást vállalt a vezetői tisztség betöltésére.*” Aelnök Dunai Albert kalaposmester, titkár: Z. Szócs Sándor városi gazdasági tanácsos, jegyző Hajdu András. A tisztségviselő választás „*Hatalmas háromszoros éljen kiáltással*” végződött. Egy hét múlva megalakult a választmány is. (Gergelyit túlzásai miatt nem választották be a vezetőségbe.) Az új tagok felvételénél nagy hangsúlyt helyeztek a feddhetetlenségre, a foglalkozás tisztességére voltára.

Már ekkor megindult az önképzés: színi előadásra, dalestélyre készültek Borsai Samu karnagy vezetésével. Háromszor rendeztek műkedvelő előadást Enyeden, nagy sikerrel szerepeltek Tordán kardalokkal és színdarabokkal.

1892-ben György-napkor ismét új székházat bérelnek: a Sándor Elek-féle főtéri ház emeletén.

Az év fő eseménye az iparos betegségélyező pénztár kérdésének felvetése. Mivel Enyeden még nem

A Nagyenyedi Magyar Iparos Önképzőkör székháza...

... és zászlaja

alakult meg az Általános Ipartestület, „*Enyed-város iparosságát betegsegélyezés tekintetében a gyulafehérvári »kerületi« segélypénztár hatáskörébe kell vala, minden önállóság nélkül, rendelni.*” (A vége csakugyan az lett) – írja Váró Ferenc. Ezért ezt a feladatot a Nagyenyedi Iparos Önképző és Betegsegélyző Egyletre, röviden: Egyesületünkre ruházzák. Az Egylet Alapszabálytervezetét az Egyesületünk elfogadta, majd a végleges változatot jóváhagyta. (Az eredeti kézirat az iratcsomóban: A nagy-enyedi iparosok betegsegélyző pénztára alapszabályai Készült: Nagy-Enyeden, 1892. június hó 26-án Széchy Ferenc h. jegyző Török Dániel elnök ellátva a Nagyenyedi Ifj. Önképző és Betegsegélyző Egylet viaszpecsétjével.)

Az alapszabályzatot június 26-án hagyta jóvá „*a város polgárságából álló vegyes gyűlés, nagygyűlés, mely közgyűlésnek is nevezetik.*” Az egylet elnöke Török Dániel lesz.

Váró Ferenc szerint: „*Ennek az »önálló betegsegélyző pénztárnak« azonban egyelőre nem volt sem gazdája, sem vagyona, csak alapszabályai: egy kés, a melynek nyele ugyan nincs, de pengéje hiányzik.*”

Még ebben az évben megfogant az Általános Ipartestület megalakításának eszméje is.

Fánta József, a mecénás

A Szolnok-Doboka megyei Tókésről származó Fánta József fűszerkereskedő Balázsfalván jelentős vagyonra tett szert. Kovrig Tivadar bérlojje, bizalmas embere. Miután elvált feleségétől, Enyedre költözött és megvette a Fő téren a Fosztó-féle házastelket (20. szám). „*Jómódú, kedélyes, társas életet kedvelő ember volt, és így az Önképzőkör iránt csakhamar meleg ragaszkodással viseltetett (ebben nagy szerepe volt Incze István mészáros mesternek). Fánta szép, termetes, erős magyar típusú ember volt, lelkülete kiváló, cselekedete elévülhetetlen*” – írja Sulyok Ferenc 1928-ban az új székház avató ünnepségén elhangzott beszédében. Fánta gyakran eljárta a Kör összejöveteleire a hozzá közel lévő székházba, mert szerette a társaságot, szívesen hallgatta a kórus énekét. Megkedvelte munkájukat. Végrendelésében ez olvasható:

„*A Nagyenyedi Iparos Önképző és Betegsegély Egyletnek hagyományozom Nagyenyeden a Főtéren lévő belső házas telkemet (Főtér 20. az Incze-ház, »volt Gostat üzlet« mellett, ma kenyérrüzslet J.M.) a házban levő arcképpemmel együtt oly célból, hogy az irt egylet gyűllhelyét képezze; ezen alapítóvány Fánta József nevet viselendő és örök időkre szól.*” Emellett a Timártársulat sarokházától a hídfőig aszfalt-járda készítésére 6000 forintot hagyott. A pénz és

a kivitelezést Incze Istvánra, szomszédjára bízta. Ettől kezdve a Fánta Alapítvány lett a Egyesület létalapja. Fánta József 1893-ban halt meg, sírja az enyedi római katolikus temetőben ma is megvan. Sajnos az ovális alakú fénykép hiányzik róla. „*Az Egyesület évenként kivonul a r. Kath. Temetőbe, a jöltevőnek kivilágított sírjához, s dallal, beszéddel emlékezik róla*” – írja Váró. Emlékbeszédet mondtak, többek között dr. Garda Kálmán, Gergelyi István, Sulyok Ferenc, Szathmári József, Bakó Károly, Tángel József, ifj. Tomai Pál.

1893. december végén az Egyesület „az önképzés céljára” megvásárolja majd saját házában helyezi el a Lócsey-Wokál-féle könyvtárat. Lócsey Spielenberg Lajos könyvkötő és könyvnyomtató mester Lőcséről származott, a Bethlen Kollégium nyomdájában dolgozott. Halála után fia folytatta apja mesterségét. „*Válogatott és értékes munkákból*” házi könyvtárat létesített, mely kölcsönkönyvtárként is működött. Lócsey könyvtárát az 1860-as években Wokál János könyvkereskedő vásárolta meg, majd a 70-es években adta el a Körnek. A könyvek jelentős része az 1850-es években és azelőtt jelent meg. A könyvtár állománya: 960 magyar és 188 német munka, melynek vételára, 310 forint, három év alatt törlesztendő „*Ez a könyvtár pedig egyszersmind Enyed-város régibb közműveltségi viszonyainak egyik érdekes emléke*” – írja Váró Ferenc.

1894-ben új választmányt hoznak létre, az Önképzőkör titkára dr. Garda Kálmán lett.

1895. március 17-től az egyesület neve Nagyenyedi Iparos Önképző Kör, röviden Önképző Kör, majd Körünk.

1895. június 30-án megalakult az Általános Ipartestület, melynek hatásköre fölöslegessé tette volna a Kör létét (mivel annak is ugyanaz a célja, mint a Körnek: a segélypénztár létesítése és a szellemi művelés). Mivel Kovács Gyula polgármester elve szerint egyseben van az erő, ezért a Kört be akarták olvasztani az Ipartestületbe. Az Önképző Kör vezetősége azonban nem értett egyet a központosítási szándékkal.

Sok hercehurca, hét évi küzdelem után 1898 tavaszán a Belügyminisztérium 12702-1898 számmal jóváhagyta a Kör alapszabályzatát. Az Önképző és Betegsegélyző Egylet Önképző Körré alakul és önálló szervezet marad.

A Fánta ház birtokba vételére 1893. Szent Mihálykor került sor. A házat kibővíti iparos szállóval és házfelügyelői lakással, könyvtár és zongora szobával. A felavató ünnepséget 1902. november 22-én tartják. Itt kisebb mulatságokat, keblünnepet, felolvasásokat, munkásmozgalmi előadásokat „*aceti-*

lén-, újabban meg villamos világítás mellett kényelmesen lehetett és lehet rendezni". Tekepályát is létesítenek, de megtiltják a fogadásokat és a nyereszkeskedő játékokat.

Itt helyezik el azt a könyvtárat is, melynek alapját Gergelyi István vetette meg 154 kötet gyűjtésével és ajándékozással. Könyveket ajándékozott mások mellett Krecsák Károly is. Könyv és kotta vásárlással is gazdagították az állományt. A könyvtár első rendezői Jakab Károly alelnök és Winkler Albert pártoló tag. Az olvasók jobb tájékoztatása érdekében. 200 majd 500 példányban könyvjegyzéket nyomtattak ki. 1911-ben Müller Zoltán ügyvéd 102 koronát adományoz a könyvtár céljaira. A Munkásgimnáziumi Könyvtár kiadványait az Uránia Egyesület ajándékozta a Körnek Váró Ferenc kollégiumi professzor közvetítésével. Így a könyvek száma hamarosan elérte a 1264-et.

Többek között könyvtárosok voltak: Gergelyi István, Gazdag Géza, Csávási Gyula, Kocsis Elek.

A Kör egyik központi feladata dalkar szervezése és állandó működtetése volt. Ezzel kapcsolatban Váró Ferenc a következőket írja: „*a dalkar s a dal kedvelésével járó örömeiknek kívánása hozta össze, s lelkesítette az egyesület első megalkotóit. Az első férfi dalkar tette az egyesület barátjává, jötevőjévé Fántát. A dalkar közszereplései adtak súlyt, jelentőséget a Körnek, az iparos ifjúságnak, városi, nemzeti ünnepek alkalmával a város egész társadalmában. A dalkarban való együttműködés bátorította a tagokat műkedvelő társaságok összehozására is.*”

A már kezdettől működő 8 tagú, Sheber József vezette férfi dalkar mellett 1889-ben Borsai Samu kollégiumi tanár vezetésével 25 tagú vegyes kart létesítettek. A székház megvásárlása előtt magánháznál, a városi óvodában próbáltak, s már a kar megalakulása óta „*fényes erkölcsi és anyagi sikerekhez juttatták az egyesület rendszeres mulatságait, műsoros estélyeit*”. A vígjelmű bizottságok az idők folyamán tapasztalatokat szereztek a különböző mulatságok szervezésében (majálisok, táncestélyek, húshagyó keddi, szilveszteri összejövetelek, jótékonyági, karácsonyi műsoros estélyek, álarcos bálók stb.) Ebből a munkából derekasán kivették a részüket: Jakab Károly, Máté István, Dunai Albert, Lázár József, Selmeczi István, Albrechtovics Antal és mások. Incze István elnökletével rendező bizottságokat alakítottak, melyek tagjai ugyancsak jeleskedtek az emlékezetes rendezvények szervezésében. 1896-ban Bálint Jánosné bálányának kéri fel.

1903-ban, tíz évi szünetelés után Albrechtovics Antal elnök fáradozása nyomán életre kelt ismét a dalkar 34 taggal, és Veress Gábor vezetésével két évig működött. Utána öccse, Veress István, majd Felmér Sándor kollégiumi tanító tölti be a karmesteri tiszteket. Az első három évben különböző alkalommal szép sikerrel szerepeltek, így a Kolozsvári Dalosegylet jubileumán, Déván, a helybeli Protestáns Nőegyesület nagy közönsége előtt, a március 15-i ünnepségeken, az Ipartestület nyári mulatságain. Közben anyagi nehézségek miatt a három évig ismét szünetelt dalkar, majd 1912-ben Tángel József elnök közreműködésével egy erőteljes kórus áll össze iparos és kereskedő ifjakból, amelynek vezetője Wohlfarth Lőrinc tanító lesz. A kórus küldöttségekkel, zászlószegek küldésével részt vett a testvéralakulatok zászlóavató ünnepségein Aradon, Nagyváradon, Nagylakon, Nagykanizsán, Máramarosszigeten, a nagyenyedi református egyház dalárdájának ünnep-

ségein.

Az Önképzőkör tevékenységének másik két fontos területe a színjátszás. 1891-ben Borsai Samu rendezésében bemutatták a Legény bolondja című népszínművet 25 szereplővel, köztük: Willersdorfer Antal, Ménesi Miklós, Szöllősy Róza, Gräef Béla, Müller Róza, Paulini Berta.

Szigligeti Ede A cigány című népszínművét Enyeden kétszer adták elő, melynek bevételét, 150 koronát a református templom toronyórája javára fordították. Solymosi Elek színművész rendezésében muatatták be Tóth Ede: A falu rossza című népszerű darabját, melynek bevételét az olvasókönyvtár javára szánták. A rendezésben érdemeket szerzett Baranyai Károly is. Valamennyi szereplő neve nem maradt fenn, de sokszor és sikerrel szerepeltek: Tomai Ilona, Egresi Teréz, Gerger Zelma, Paulini Irén, Nagy Ella, Ludvig Kata, Villányi Ida, Réthy Anna.

A téli felolvasó estéket 1889-1910-ben indítják a Bethlen kollégium tanárai hozzájárulásával. Kiemelkedők voltak Váró Ferenc Uránia (munkásgimnáziumi) előadásai is. Tángel József lelkes munkája eredményeképpen rendkívül népszerűek lesznek ezek a felolvasó esték „*úgy hogy a kör helyisége erre a célra szűknek mutatkozik, s a városháza nagytermét kellett elkérni*” – jegyzi meg a krónikás.

A kör jövedelmének forrásai a felvételi díjak, a tagsági díjak, a műkedvelő előadások, felolvasások, könyvtárhasználat, biliárd, tekepálya és egyéb játékok bevételei. A Nagyenyedi Kisegítő Pénztár 1895-től 1913-ig 1000-1000 korona segílyt nyújt a Körnek.

A Kör jövedelméből közcélokra is fordít, többek között a sétatéri táncterem alapra, a marosvásárhelyi Kossuth-szobor alapra, Erzsébet királyné szobrára, a tűzoltó zenekar javára, kétszer a Bethlen-szoborra, az enyedi református templom toronyórájára, két ízben a Protestáns Nőegylet javára, a dévai református templom restaurálására, az enyedi református templom fűtési alapjára.

Az Önképzőkör küldöttsége 1899-ben részt vett a marosvásárhelyi Kossuth-szobor leleplezési ünnepségén, a Kolozsvári Dalosegylet XI. éves jubileumán (1907) a dalkara képviseli a Kört.

„Most, huszonöt évi törekvéseire, küzdelmeire, de sikereire is önérzettel tekintve vissza, az Önképzőkör maga ül jubileumot, s avatja föl a jövő küzdelmeire a múltból eredő biztatással, a Munkásság Hatalmas jelszávaival vezérlő zászlóját. Negyedszázad alatt nem keveset élt át; tűrni, hinni, remélni, akarni megtanult. Csak csüggedni nem tanult” – zárja a negyedszázados jubileumra írt tanulmányát Váró Ferenc kollégiumi tanár.

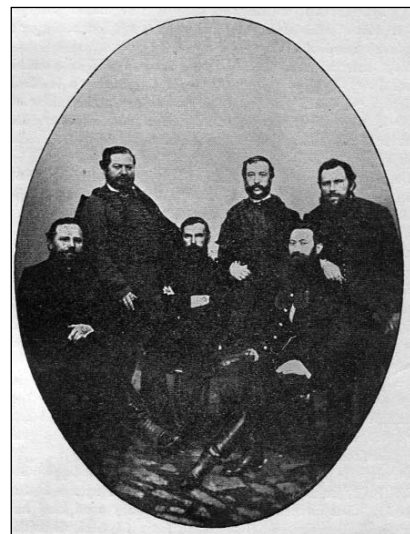
„Csak az a nemzet vész el, mely önmagát elhagyja”

150 éves a bánági magyar nyelvű sajtó

Történelme során több téren és területen is bátran vállalta az úttörés felelősségét és kockázatát az újdonságokra, a korszerűsége mindenkor fölötté fogékony Temesvár. A romániai nyomtatott sajtó bölcsőhelyeként tartják számon a Béga-parti várost az elfoglalt, de a szemellenzöt kivételes alkalmakkor mellőző, szélesebb látókörű lokálpatrióták. A Bánág központjában látott nyomdafestéket ugyanis a Románia jelenlegi területén kiadott első sajtótermék, a német nyelvű Temeswarer Nachrichten, amelyet Mathias Heimer indított útjára 1771-ben. Közel egy évszázadon át kizárólag csak német nyelven szerkesztett lapok, időszaki kiadványok jelentek meg egymás örökébe lépve Temes vármegye székvárosában.

Kultúrhistoriai jelentőséget és horderőt kapott épp ezért 1858. július 6-a, amikor a tájegység, Dél-Magyarország első magyar nyelvű hetilapja, a Delejtű beköszöntő száma elhagyta Hazay Márk és fia Vilmos temesvári nyomdáját. A keddenként megjelenő 8-10 – néha 12 – oldalas lap alcímében „a tudomány, anyagi érdek és szépirodalom közlönyeként” határozta meg magát. Kiadója és szerkesztője Pesty Frigyes (1823–1889), a későbbi tekintélyes és megbecsült történétíró volt. Nehéz politikai és társadalmi feltételek között, az 1848–49-es szabadságharc leverését követő vészidőszakban, az osztrák abszolútizmus bakacsinos sötét periódusában vállalkozott a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara titkára, a Temesvárott született és nevelkedett Pesty Frigyes, hogy magyar nyelvű lapot alapítson és indítson útjára a Magyarország testéből megtorlálásként erőszakkal kiszakított új koronatartomány, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánág katonai és közigazgatási központjában. A magyarokat egyáltalán nem szívlelő, merev és szigorú főtiszt, gróf Johann B. Coronini von Cronberg tábornak, a

tartomány katonai kormányzója adott engedélyt egy politikamentes magyar nyelvű lap megindítására, amikor az osztrák önkény valamelyest lazulni kezdett. A gyárvárosi szíjgyártómester, Pesty Ferenc fia, aki középfokú tanulmányait szülővárosában és Szegeden végezte, ifjúkora óta egyik legfőbb exponense és élharcosa volt a temesvári és a bánági magyarságnak. A temesvári hadparancsnokságnál hivatalnokként szolgált, s a hazafias eszméket propagáló cikketek között a német nyelvű lapok hasábjain. 1846-ban a Béga-parti városban nősült meg. Nézetei miatt Temesvár 1848. október 10-i ostromállapotba helyezését követően a hadi tanács Pesty Frigyeset, mint nem kívánatos, veszélyes elemet a várból kiutasította s a külvárosok egyikébe internálta. Amikor 1849. április 25-én a Bem József vezette magyar honvédek a császárhű Temesvárt ostromzár alá vették, Pesty Frigyes Debrecenbe sietett, ahol felajánlotta szolgálatait a Temesvárott született Klapka Györgynek, aki a hadügyminisztérium igazságügyi osztályára osztotta be. Követte a kormányt Budára, Szegedre, Aradra és Lugosra. A végzetes temesvári csata után, 1849. augusztus 23-án török földre menekült. Száműzöttként Viddinben megbetegedett, testi és lelki bajok gyötörték. Hauslab tábornokkal 1849. október 21-én visszatért Temesvárra, ahol a katonai hatóságok engedélyével családja ápolta és gondozta. Midőn igazolására sor került, osztozni kívánt bajtársai sorsában, s Pestre kísértette magát, ahol a hírhedt Újépületbe zárták. Megrendült egészségi állapota miatt 1850 februárjában elengedték fogságából, hazabocsátották. Mehádián azzal gyanúsították meg, hogy tudomása volt a magyar korona hollétéről, ismét elfogták s Orsovára vittek, ahol kínvallatásnak vetették alá. A félreértés kiderülvén szabadon engedték, s visszatérhetett

A Delejtű szerkesztői

Temesvárra, ahol 1850 őszen a frissen megalakult Kereskedelmi s Iparkamara titkárává választották. Hivatalában 1864. augusztus közepéig működött, s komoly érdemet szerzett az intézmény fölvirágztatásában. Élénk és erős hazafias szellemet honosított meg a Kereskedelmi s Iparkamara kebelében. A kamara többek között feliratot intézett a bécsi minisztériumhoz, amelyben országgyűlés összehívását és megtartását sürgette, míg jelentéseit a bécsiek többszörös meghagyása dacára csak a magyar helytartótanácshoz intézte. 1857-ben főleg Pesty Frigyes erőfeszítései eredményeként alakult meg a Temesi Gazdasági Egylet, mely azonban nem sokára meg is szűnt. Pesty Frigyes 1857-ben a temesvári Kereskedelmi és Iparkamarát képviselte a bécsi statisztikai kongresszuson, 1858-ban pedig helytartótanácsi rendelettel a Krassó vármegyei és határőrvidéki bányavárosokat utazta be s a bányai par helyzetét tanulmányozta.

Hivatali, gazdaságsszervezői feladatai példás ellátása mellett nagyon termékeny és sokrétű közirói tevékenységet bontakoztató ki. Publicisztikai írásait a Temeswarer Zeitung, a Pesti Napló, a Kolozsvári Közlöny, a Hetilap, a Koszorú s más lapok rendszeresen közölték. Jelentős publicisztikai gyakorlatra támaszkodva s a kolozsvári lapok példáját, lap-szerkesztési elveit követve indította meg több hónapos előkészítés után Delejtű című lapját, amely „amely a művelt közönség

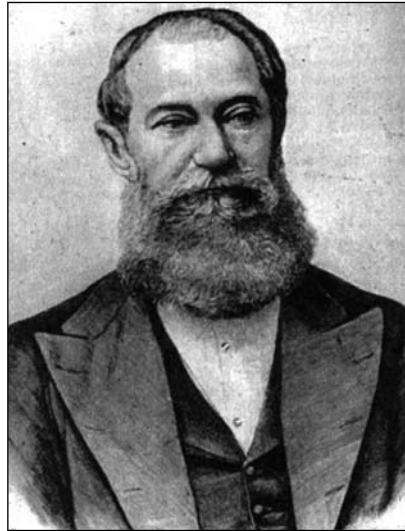
igényeinek akart megfelelni”, 1858 nyarán. A közölt cikkek témáját és megírásának a módját, a lap arcélét és rovatainak beosztását a megcélzott olvasóközönség elvárásaihoz, műveltségi színvonalához igazította a lap kiadója és szerkesztője. „Minden művelt embertől lehet kívánni, hogy a történetben, a természettudományok főbb ágaiban járatos legyen, és pedig annyival inkább, mennyivel több vonatkozás van saját hazájára – szögezte le beköszöntő írásában Pesty Frigyes. – Kívánni lehet azt is, hogy hazájának anyagi állapotjainak megismerésére a kulcsot bírja, hogy azt tudja, mennyit bír az ország előállítani, hogy megértse, mi oka az egyes hátramaradásának vagy haladásnak. Ez az oka, hogy a Delejtű a nemzetgazdaságot, a történetet, a természettudományt tűzte homlokára. – Ha ezen komolyabb feladványokon túlestünk, illőbb lessen a szépirodalom jobb termékeiben is gyönyörködnünk; végre miután az egyletek és társulatok nagy rugói a közjólétnek, ezek működéséről hív hírmondói leszünk a közönségnek. És erre nálunk a tárca szentelve van.” Nyomatékosan hangsúlyozta programod vezércikkében színvonalas, vegyes tartalmú lap szerkesztője a kiadványnak Temesközhöz való erős és szerves kötődését: „azon leszünk, hogy hazánk déli részeinek óhajai, kívánalmai, szükségai a Delejtűben tárgyalassanak, hogy az itteni föld termékei, az itteni lakosok iparszorgalma, nyil-

vános élete, múltjának emlékei, szokásai megismertessenek. Akár az országot, mint a természet objektumát, akár a nemzet itt lakó részét tekintjük, majdnem kimeríthetetlen forrása nyílik itt a közleményeknek. Azon vidék, mely bennünket közelebb illet és érdekkel, területileg meghaladja Belgium királyságát; hajdan, és már a népvándorlások előtt a népek országúta vala, most pedig, az újkor leghatalmasabb közlekedési eszközeinek segédelmével a teremtő iparnak kifolyást nyújt, és kelet felé, melynek itt azelőtt százezer mell védőleg ellenszögült, most az ipar hódító seregét vezeti. Tehát itt kell keresnünk a művelődés kifelé nyíló kapuját. Hegyeink kincsei majdnem páratlanok a magyar korona alatt, kövér róναςágunk híre elterjedt Európa-szerte. A természet és lelki világ nagy tarkasága mutatkozik itt és Klio mindig nagy lapot kell kénytelen nyitni, hogy az idő nyomait följegyezze.” A rangos lap első száma 1858. július 6-án hagyta el Hazay Vilmos temesvári nyomdáját. Bizonyos idő után minden lapszám fejlécén az alcím alatt ott szerepelt a magvas, komoly üzenetet közlő jelige: „Csak az a nemzet pusztul el, mely önmagát elhagyja”. Pesty Frigyesnek a 19. század közepének legkiválóbb magyarországi publicistáit, szakírói sikerült a Delejtű munkatársaiul megnyernie. Cikkeket, tanulmányokat és eszmefuttatásokat publikált a lap hasábjain Boleszny Antal, Berencz Imre, Dunyov István, Ötvenyi Nagy Ferenc, Kazinczy Gábor, Csaplár Benedek, Knauz József, Lugossy József, Márky József, Mészáros Károly, Ormós Zsigmond, Ötvös Ágoston, Pados János, Rosty Zsigmond, Sárvány Béla, Szabó Károly, Szalay László, Szilágyi Sándor, Remellay Gusztáv, Suhajda Sándor és mások. Történelmi vagy közgazdasági, iparfejlesztési értekezések, tanulmányok álltak a lapszámok élén. Gyakran közölt a lap a magyar irodalom klasszikusainak levelezéséből illetve a 16. és 17. században kiállított oklevelekből. Eredeti valamint fordított elbeszélések, regények és útleírások láthatnak nyomdafestéket a Tárca rovatban, a Heti Szemle az országos jelentőségű híreket fogta csokorba. A helyi hírek a Temesvári Új-

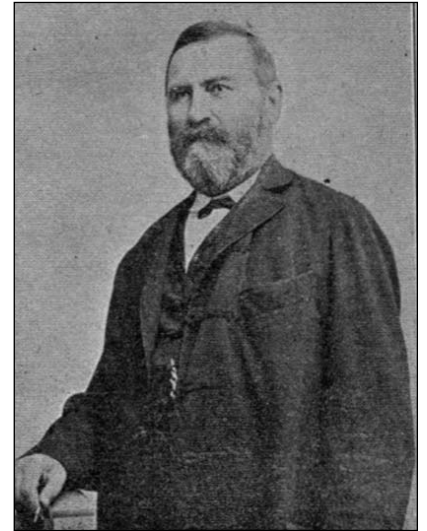
donságok fejléc alatt jelentek meg. A magyar könyvújdonságokról és színházi előadásokról Irodalom és Művészet című rovatában számolt be Pesty Frigyes szerkesztette lap, a Levelezés rovatban leginkább pesti tudósításokat, sajtóközléseket vett át és publikált a hetilap. „Ha a növekvő részvét alapján – írta a lap 1859/52. számában Pesty Frigyes – sikerülne a Delejtű életét meghosszabbítani, vidékünk, közelebbi megyeink állapotát továbbra is vennék figyelembe. Megismertetnők nevezetesebb családainkat, azok érdemeit a múltba és jelenben; leírnánk mindent, amit a tartományban akár a természet, akár az ipar, akár a társasági élet nevezetesebb nyújt.” A Delejtű szerkesztőjét, Pesty Frigyes történetírói munkássága elismeréseként 1859-ben levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia, amelynek 1861. június 10-i ülésén tartotta meg székfoglalóját A templáriusok Magyarországon című értekezésével. Lapja, 1860/2. számában felhívásban szólította fel a Délvidék lakóit a MTA székháza felépítésének támogatására. Temesvár és környékének lakossága – nemzetiségi különbség nélkül – három hónap leforgása alatt 11 352 forintot, 9 aranyat és két tallért adományozott a nemes célra. Országos viszonylatban az összes lapok közül a Delejtű gyűjtötte össze a legnagyobb összeget a MTA palotájára. A lap leplezetlen örömmel számolt be arról, hogy Temesvár ott terjedni kezdett a magyar ruha viselete, hogy a leányiskolában elkezdtek tanítani a magyar nyelvet, hogy 1960. április 21-én nagyszabású rekviemertartottak a püspöki székesegyházban Döblingben elhunyt gróf Széchenyi Istvánért. A gáyszjelentést több ezer példányban nyomtatta ki a Delejtű. A gászmise napján 9 órakor a Béga-parti város minden templomában megkondultak a harangok, míg a boltok minden felszólítás nélkül bezártak. A székesegyházban be nem férő hívők a Dóm téren imádkoztak. Hazafias tüntetésre használta fel Temesvár lakossága 1860. augusztus 20-át, Szent István ünnepét is. Németh József György káptalani jegyző tartott a római katolikus székesegyházban az ünnepi misét követően hazafias szellemű prédi-

Hazay Vilmos

Pesty Frigyes

Eötvösy Nagy Ferenc

kációt, amelyben a Szózat verssoraikat is beleszötte. Az összegyűlték átvonultak a szerb görögkeleti székesegyházba, majd az egyesült protestáns egyház templomában, ahol Milenkovicz esperes szerb, Dömötör Károly református lelkész pedig magyar nyelvű beszédet mondott. A Delejtű hosszú és eléggé szókimondó cikkben számolt be az ünnepnap eseményeiről. A lap 1860. szeptember 11-i számában a szerkesztő Pesty Frigyes azt is leírta, hogy „sokan vannak Temesváron, akik bugyogós nadrágokat a szabóhoz küldték, hogy szűk magyar nadrágot készítsen belőle. Megfordítva ez nehezen járna. Ebből is kitetszik, hogy németből válhatik magyar, de megfordítva soha”.

A lap szelleme, a közölt cikkek hangvétele miatt sok megintés érte Pesty Frigyest a katonai hatóságok részéről, több házkutatást kellett elszerveznie, iratait kosárszámba vitték el, a Delejtű számait a terjesztés előtt gyakorta lefoglalták. A bécsi rendőrség ismételt megtagadta Pesty Frigyes kérvényeit, amelyekben a Delejtű politikai lappá változtatásának engedélyeztetéséért folyamodott. A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság új katonai kormányzója, gróf Bigot de Saint-Quentin, aki jól tudta, hogy Pesty Frigyes áll az élen minden magyar mozgalomnak és törekvésnek, a Delejtű szerkesztőjét és a nyomdatulajdonost, Hazay Vilmost a lap néhány munkatársával – Kirch Pál mérnökkel, Murányi Ignác földbirtokossal,

Stokinger Mór és Thury József ügyvédekkel – együtt 1860. szeptember 20-án elfogatták a josephstadti várbörtönbe elzáratta. I. Ferenc József 1860 októberében kibocsátott diplomáját követően bocsátott szabadon kihallgatás és kárpótlás nélkül az elfogottak. A szerkesztő, a nyomdász és a munkatársak fogsága idején a Delejtű megjelenése szünetelt. 1860 novemberében indult újra a lap, amely hasábjain egyre merészebb politikai vonatkozású cikkeket közölt. I. Ferenc József 1860. december 27-én kelt leiratával megszüntette a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot, félig-meddig helyreállt az alkotmányos élet. Korábbiakhoz viszonyítva a Delejtű is szabadabban mozgott. Közölte a visszaállított Temes vármegye gyűlésein elhangzott szabadelvű beszédeket, a visszacsatolás öröme tartott ünnepélyek lefolyásának leírásait. Mi a teendőnk címen programot adott a magyar nemzet legsürgősebb feladatairól. Pesty Frigyes a temesvári polgármesteri állás egyik jelöltje volt. Visszalépett a jelöltségtől, mert 1861 márciusában Újradon országgyűlési képviselővé választották. Régi dédelgetett óhaja és vágya teljesült, Pestre költözhetett, 1864 augusztusában az akkor megalakult Első Magyar Iparbank vezértitkárává választották, amely beosztásban több éven át nagy sikerrel működött. Tevékenysége homlokterébe azonban a történettudomány került. Megkülönböztetett figyelmet és gondot fordí-

tott Dél-Magyarország történetének megírására.

A Delejtű szerkesztését Pesty Frigyes távozását követően Eötvösy Nagy Ferenc ügyvéd vette át, aki Deák Ferenc politikáját élesen bírálva, hangsúlyozottan ellenzéki szellemben szerkesztette a lapot. Vehemenciája miatt rövid idő múltán kénytelen volt megválni a szerkesztői asztaltól. Távozása után a felelős kiadó, Hazay Vilmos nyomdász szerkesztette a lapot, amelynek megjelenését 1861. július 23-án végérvényesen be is szüntette.

Pár évnek kellett eltelnie, amíg a Csanád egyházmegyei római katolikus püspökség elindította Csanád című hitbuzgalmi lapját, hogy aztán 1872-ben Órmos Zsigmond kezdeményezésére és szorgalmazására nyomdafestéket lásson a tájegység rangos magyar nyelvű napilapja, a Temesi Lapok, amely aztán 1920-ig Délmagyarországi Közlöny címen jelent meg. Tulajdonképpen 1872-től – a csúcsra emelkedések és a hullámvölgyek, a válságosabb korszakok dacára – napjainkig folyamatos és töretlen a magyar nyelvű nyomtatott sajtó története a Temesközben.

A bánsági magyar nyelvű lapcsinálás és közírás fundamentumát Pesty Frigyes és a Delejtű rakta le, alapozta meg másfél évszázaddal ezelőtt. Történelmet írtak és teremtettek.

SZEKERNYÉS JÁNOS

DARWIN 200

Charles Robert Darwin, az evolúcióbiológia atyja, aki megváltoztatta az emberek gondolkodását a természet működéséről kerekén 200 éve, 1809. február 12-én született, és 150 éve, 1859-ben jelent meg a biológiában úttörőnek számító főműve: A fajok eredete. Ebben a könyvben bemutatott elméletek továbbgondolása és az egyre szaporodó őslénytani, zoológiai, genetikai és molekuláris biológiai bizonyítékok fokozatosan megalapozták a darwini evolúcióelmélet igazságát. Ennek ellenére az evolúciós szkepticisták (kreacionisták) még ma is sok embert és politikust meggyőznek arról, hogy az evolúció csak alaptalan, bizonyíthatatlan mese. Meglepő módon ez jellemző a legfejlettebb tudományos hátterű országra, az Amerikai Egyesült Államokra, de nem kell ilyen messze mennünk, Romániára is. Ennek bizonyítéka, hogy a román Nevelés és Kutatásügyi Minisztérium 2008-ban, az Európai Unióban egyedülálló módon, kivette a darwini evolúcióelméletet a nemzeti alaptervből.

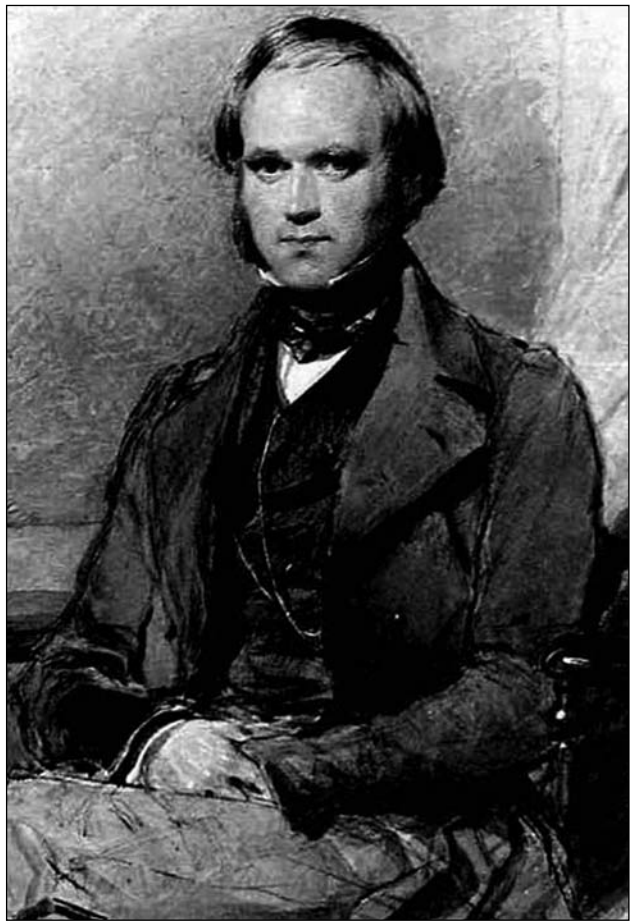
A kettős évforduló és e felháborító aktualitás kapcsán álljon itt egy rövid áttekintés a nagy természettudós életéről, a darwini evolúcióelméletéről és jelentőségéről.

Darwin életútja és A Fajok eredete

A darwini evolúcióelmélet egy Föld körüli hajóúttal kezdődött. Darwin 1831 és 1836 között a Beagle (vadászokpó) nevű háromárbcossal körbeutazta a Déli Féltekét. Az idegen földrészeken tett geológiai, botanikai és zoológiai megfigyelései segítettek megérteni, tisztázni és érthető formába önteni a természet alakító evolúciós mechanizmusokat. Hazaérve, Darwin rövid idő alatt kidolgozta elméletét a természetes szelekcióról és a fajok közös őstől való leszármazásáról. A következő húsz évben pontos és aprólékos kutatómunkával, kísérletekkel, megfigyelésekkel és több száz levélváltással egy grandiózusz mű megírását készítette elő, melyben megmagyarázná és alátámasztaná forradalmi elméleteit.

Egy váratlan esemény, egy levél érkezése, azonban áthúzta terveit és ez a nagylélegzetű mű soha nem jelent meg. A levelet Alfred Russel Wallace írta 1858-ban, mellékelvén benne egy rövid kéziratot a fajok természetes kiválasztására vonatkozó saját elgondolásaival, melyek nagyon hasonlítottak Darwin 20 évig fényezetett elméletéhez. Darwin ettől pánikba esett, elvetette a hatalmas könyv tervét és 8 hónap alatt megírta A fajok eredetét, az elképzelt mű csupán egy töredékét.

A könyv azonnali visszhangra talált, mind tudományos, mind szélesebb körben. Zabolátlan vita indult útjára. Az elmélet felületes ismerői tiltakoztak a vallásukkal, hitükkel nem egyeztethető gondolatok ellen, félreértették és ezért rágalmazásnak, sértésnek tekintették a fajok, és így az ember, közös őstől való leszármazásának gondolatát. Fennmaradt egy híres anekdota 1862-ből, mely jól szemlélteti a korabeli nyilvános összecsapások hangulatát. William Wilberforce, oxfordi anglikán érsek kérdezi cinikusan Thomas Huxley-t, Darwin legaktívabb támogatóját, hogy „apai vagy anyai ágon származik majomtól?”. Huxley frappánsan válaszol és megnyeri aznapra a vitát: „Nem szégyen az, ha egy majom az ember

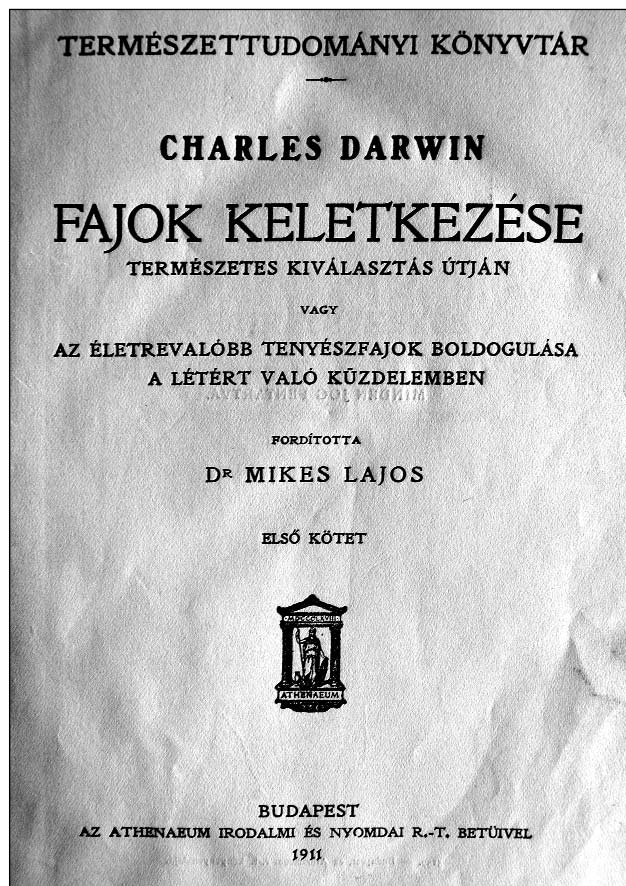
Charles Robert Darwin 1832-ben, az öt évig tartó hajóút elején

nagyapja. Én egy olyan felmenőt szégyellnék, aki bár sokoldalúan művelt ember, mégis olyan tudományos dolgokba ártja bele magát, amihez nem ért és hiábavaló szónoklattal téveszti meg és tereli el hallgatói figyelmét.”

A darwini elmélet dióhéjban

A darwini evolúcióelmélet legfontosabb inspirátora, meglepő módon, egy geológus. Az öt évig tartó útja során Darwin egyetlen könyvet olvasott előszeretettel, Charles Lyell Principles of Geology-ját. A könyv több fontos mozzanata is felkeltette Darwin figyelmét: Lyell a Föld szilárd kérgével foglalkozott és megállapította, hogy az több száz millió éves, kialakulását nem lehet csodákkal vagy a teremtéselmélettel magyarázni, mert nem egyszeri esemény következtében alakult, hanem ma is jelenlévő erők formázták. Darwin ezeken a gondolatokon indult el, és feltételezte, hogy ha a kőzetek kialakulása és fejlődése lassú és folyamatos esemény, akkor a biológiai folyamatok is hasonlóan játszódhattak le.

Darwin három alapvető megfigyelésre építette gondolatmenetét: (1) a fajok egyedei különböznek egymástól megjelenésükben, viselkedésükben és sikerességükben is, ahogy nincs két egyforma kinézetű és viselkedésű ember sem; (2) az egyedi változottság bizonyos fokig örökölhető, tehát egyik generációról a másikra génjeinkbe íródva továbbadódik (kiváló sejtés, pedig csak száz évvel később, 1953-ban fedezik fel és írják le az örökítő anyagot és szerkezetét); (3) sokkal több egyed születik, mint amen-

A fajok eredete először 1873-ban jelent meg magyarul A fajok eredete a természeti kiválás útján címmel Dapsy László fordításában, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadásában. 1911-ben Mikés Lajos fordításában adták ki újra (a képen). A legaktuálisabb és egyben tudományos nyelvezetét tekintve legfontosabb fordítás Kampis György tollából származik és már két kiadást is megélt.

nyit egy adott élőhely képes eltartani, ezért az egyedek versengenek egymással, jelenség, melyet Darwin a létért való küzdelemnek nevez. E három elvből vezeteti le a természetes szelekció (kiválasztódás) fogalmát. A mesterséges szelekció mintájára teszi ezt, mely során a tenyésztő irányított szaporítással számára hasznos és tetszetős tulajdonságokat alakít ki állat- és növényfajoknál.

A természetes kiválasztódás a genetikai anyagban felbukkanó másolási hibák (mutációk) által hordozott új, öröklődő tulajdonságokat szűri meg: megőrzi az előnyösebb (adaptív) tulajdonságokat, és mellőzi a nem kívánatos jellemzőket. Az előnyösebb tulajdonsággal rendelkező egyedek nagyobb valószínűséggel maradnak életben és sikeresebben szaporodnak, mint azok az élőlények, melyek nem rendelkeznek ezekkel az adaptív tulajdonságokkal. Ez az állandóan ható szelekciós erő egyre újabb és sikeresebb szerkezeteket hoz létre. Darwin hasonlatával élve: „bizonyos preferált szavak túlélése vagy megőrzése egy nyelvben, a létért való küzdelemben a természetes kiválasztódás esete”.

Tehát ilyen módon fejlődnek, adaptálódnak a fajok egyik generációról a másikra. De vajon hogyan jelennek meg új fajok? Ha egy faj két populációja eltérő körülmények között él, például egy magas hegy egyik és másik oldalán, akkor a természetes szelekció eltérő módon fog hatni és a helyi feltételek-

nek megfelelő jellegeket részesít előnyben. Sok generáció után az elkülönült populációk tagjai jellegeikben annyira eltávolodnak, hogy külön fajt fognak alkotni, azaz egymással nem képesek utódokat létrehozni. Az eredeti faj kihalhat, de akár korlátlanul tovább is élhet az eredeti élőhelyen. Ezt jó alaposan megrágvá megértjük, hogy miért helytelen azt kérdezni, hogy az emberek a majmok leszármazottai-e? Az evolúciós elmélet csupán azt mondja ki, hogy a két csoportnak (főemlősökhöz tartozó csimpánzoknak és embereknek) közös őse volt.

Az evolúció bizonyítékai

A Nature című tudományos folyóirat, mely a legrangosabb evolúciós kutatások eredményeit is publikálja, nem véletlenül idén foglalta össze az utóbbi évek legsikeresebb evolúciós gyöngyszemeit, vagyis olyan kutatásokat, felfedezéseket, melyek újabb bizonyítékok a természetes szelekció alátámasztására. A cikk kimondottan a széles közönségnek szól, röviden, szakszavak nélkül foglalja össze e kiemelkedő kutatások, felfedezések főbb eredményeit. Csupán egy példát ragadok ki a sok közül, mégpedig egy paleontológiai bizonyítékot. Az őslénykutatás mindig is élen járt az evolúcióelmélet alátámasztásában, mert bizonyítani azt, hogy fejlődnek, átalakulnak és keletkeznek fajok, a folyamathoz szükséges hosszú idő miatt (leggyakrabban évmilliók), leginkább paleontológiai leletekből lehet. Az elmélet ellenlábásai mindig előszeretettel hivatkoztak arra, hogy épp olyan leleteket nem tudnak a kutatók felmutatni, melyek egyértelműen bizonyítják a nagyobb átmeneteket egyes fajoktól a másikig.

A bálnákról tudjuk, hogy több millió éve vízben élnek és ehhez az életterhez adaptálódtak, bár ők is emlősök, mert tüdővel lélegzenek, és utódaikat tejjel táplálják. Mivel az emlősök a szárazföldön alakultak ki, a kutatók feltételezték, hogy a bálnáknak is voltak szárazföldi őseik. Bár találtak olyan vízi élőlényeket, melyek már a bálnák anatómiai sajátosságait mutatják, de még szárazföldi emlősre jellemző végtagokkal rendelkeztek, épp a történet legeleje hiányzott: szárazföldön élő bálnaős. 2007-ben jelent meg a Nature-ben az a tanulmány, mely kikerekíti a történetet: olyan kihalt szárazföldi állat maradványaira bukkantak, melynek a fülszerkezete, fogazata, a csontok vastagsága egyértelműen a bálnakéhoz hasonló és épp ezért a bálnák szárazföldi őseinek tekinthető.

Záró gondolatok

A darwini életmű és az evolúciós elmélet forradalminak számított a maga idejében jelentősen megváltoztatva az emberi gondolkodást a természet működéséről és az ember kialakulásáról. Megcáfolja a fajok változatlanságának elvét és a külön teremtés elméletét, ezért a mai napig a legváltozatosabb vallásos színezetű támadások célpontja. A biológia tudományában abszolút vezérelv a darwini elmélet, a természetes szelekció az adaptív evolúció elsődleges magyarázó elve. Elterjedt és elfogadott Theodosius Dobzhansky világhírű genetikus idézete, miszerint „A biológia minden jelensége csakis az evolúció fényében értelmezhető”.

A darwini gondolatok a biológián kívül számos más tudományterületen is egyre termékenyebbnek és sikeresebbnek bizonyulnak. Az evolúciós pszichológia új iskola, mely azon alapul, hogy akárcsak az ember testfelépítése, az emberi észlelés is termé-

szetes kiválasztódással jött létre, tehát ez is a túlélés és szaporodást hivatott elősegíteni. Az evolúció fényében kell tehát vizsgálni az ember viselkedésminőségét, azt, hogy miért kooperál, miért önzetlen vagy miért erőszakos. A memetika a kulturális változások evolúciós alapokon nyugvó magyarázatával foglalkozik. Az evolúciós antropológia kutatja azt például, hogy hogyan változik a vallás és vallásosság, és az evolúcióelmélet arra is alkalmas, hogy megmagyarázza a kreacionisták evolúciós elmélettel szembeni hozzáállását. Ezek mellett sikeresen használják az evolúciós elméletcsoportot fertőző betegségek kutatásánál, keresvén a lehetőséget a gyorsan adaptálódó kórokozók megfékezésére.

Desmond és Moore, amerikai szerzőpáros újabb töltetet kínál a darwini életműhöz (Darwin's Sacred Cause, 2009). Darwin jegyzeteinek alapos áttanulmányozásával és a kor szellemiségének ismeretével azt

állítják, hogy nemcsak a tudományos érdeklődés áll az evolúcióelmélet kigondolásának háttérében. A Beagle fedélzetén sokat tapasztalt Darwin az evolúció egységes törzsfejlődésének elméletével talán a rabszolgaság-ellenességét is ki akarta fejezni: minden ember egy közös őstől származik, ezért nincs helye az emberek közötti megkülönböztetésnek. Ezzel a gondolattal és A fajok eredetének utolsó néhány sorával emlékezzünk meg Darwinról: „Ragyogó dolog úgy tekinteni az életre, hogy csupán egy vagy csak néhány egyszerű alakból indult el, és mialatt bolygunk a gravitáció megmásíthatatlan törvényét követve keringett körbe-körbe, ebből az egyszerű kezdetből kiindulva végtelen sokféle, csodálatos és gyönyörű forma bontakozott ki – és teszi ma is”.

FENESI ANNAMÁRIA

Kalotaszegi irodalmi breviárium

A fenti címen jelent meg a Kalotaszeg című lap főszerkesztő-helyettese, Buzás Pál zongoraművész válogatásában és szerkesztésében az a könyv, amely újabb ízelítőt nyújt a Kalotaszeg iránt érdeklődő olvasóknak.

A breviárium a Művelődés – Szentimrei Alapítvány kiadásában a Sztánai Füzetek (5.) sorozatába illeszkedik. Az ízléses szép kiadású, 150 oldalas könyvben huszonhárom alkotó az irodalom mértékével megírt vallomások írása kapott helyet, amelyből az olvasó vagy éppen a kutató ember miniatűr képet alkothat magának a magyar nyelvterület eme kiemelkedő, nemzeti karakterünket hordozó, érték és szépteremtő népéről és annak istápolóiról.

Talán egyetlen magyar néprajzi vidéknek sincs olyan gazdag irodalma, mint Kalotaszegnek. Hiszen ez a kicsiny, ma már nemzeti oázisunk mindössze 41, döntő többségében magyar református népességű faluja éppen egyediségével emelkedik ki a magyar nyelvterület települései közül. Persze, hogy mindenik magyar vagy nem magyar néprajzi vidéknek megvan a maga értéke, szépsége, sajátos hagyománya és varázsa. Kalotaszeg értékeit azonban sokkal több oldalról lehet és kell szemügyre venni. Mert nemcsak földrajzi és néprajzi fogalom, hanem egyben sajátos település-

történeti, nyelvi, népművészeti, népeleti, művelődéstörténeti, művészeti, szakrális, gazdaságtörténeti, irodalom és stílustörténeti stb. fogalom is.

Ezúttal a szerkesztő az irodalom oldaláról közelíti meg Kalotaszeget. Erről a kötet előszavában így ír Buzás Pál: „1997 szeptemberében indítottam útjára a Kalotaszeg irodalma címet viselő sorozatot, amely a Kalotaszeg című lapban jelent meg folytatásokban (1997–2000). A lap hasábjain megkísértem rövidem áttekinteni a tájegység irodalmát a legkorábbi irodalmi termékről egészen a mérföldkőnek számító Kós Károlyig – vagyis a 19. század végén született és a 20. század első felében tevékenykedett alkotókig. (...) A műfaj művelői között éppúgy találunk írástudókat, papi embereket, tudósokat, mint főnemeseket, neves történelmi személyiségeket, államférfiakat, hadvezéreket, fejedelmeket is.”

A kötetben időrendi sorrendben – 1557–1977 – következnek az alkotók, akik megvilágítják a Kalotaszeg történelméhez kapcsolódó eseményeket és személyiségeit is. Éppen ezért helytörténeti és művelődéstörténeti jelentősége is van, amelyet tanítói-tanári kézikönyvként ajánlok a Kalotaszegen tanító pedagógusoknak is.

A kötet grafikai anyagát Szervátiusz Jenő, Fuhrmann Kár-

oly, Gergely István munkáinak fotói valamint korabeli fényképek egészítik ki.

A Szerző az Előszóban írja: „Kegyelettel adózom néhai tanárain, Demény Piroska és Morvay Pál emlékének, nekik ajánlom e kötetet.”

A borítón Szentimrei Alapítvány szimbóluma: a Kós Károly tervezte sztánai Szentimrei villa grafikája látható, a hátoldalon pedig Buzás Pál arcképe alatt a szerző vallomásaiból ad ízelítőt a kiadó.

Sok szeretettel ajánlom hasznos és kedves olvasmányul mindazoknak, akiknek íródott és válogatott, akik szeretik és tisztelik e kies néprajzi vidékünket: Kalotaszeget.

BOLDIZSÁR ZEYK IMRE

